

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Karol Ander

Syrsko – iránská strategická aliance

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Melichar

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů
a literatury.

V Olomouci dne

Karol Ander

.....

.....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Mgr. Hynkovi Melicharovi za vedení práce, za jeho konstruktivní připomínky stejně jako za nesamozřejmou toleranci. Moje poděkování patří také rodině a přítelkyni Martině za morální podporu.

Obsah

Úvod	5
1. Teoretický základ aliance	8
2. Postavení Sýrie a Íránu v mezinárodních vztazích.....	15
2.1 Sýrie a Írán v mezinárodních vztazích před Íránskou revolucí	16
2.2 Mezinárodní vztahy Sýrie a Íránu po odchodu šáha	20
3. Poměr celkové moci Iráku oproti Sýrii a Íránu	25
4. Zeměpisná blízkost Iráku s Íránem a Sýrií	29
4.1 Problémové aspekty syrsko – iráckých vztahů	30
4.1.1 Vodní zdroje - Eufrat	30
4.1.2 Ropovod Kirkúk - Baniyas	32
4.2 Problémové aspekty irácko – íránských vztahů	35
4.2.1 Šatt al-Arab.....	35
5. Ofensivní kapacita Iráku	41
6. Agresivní úmysly Iráku.....	44
Závěr.....	45
5. Prameny a literatura	47
5.1. Prameny	47
5.2 Literatura.....	49
Přílohy	51
Abstrakt (česky).....	54
Abstract (english)	54

Úvod

Naleznout shodu mezi odborníky, jak charakterizovat oblast Blízkého východu, bývá často problémem. Podstatně jednodušší je přisoudit této oblasti některé rysy, z nichž dominantním by mohla být výbušnost. Vskutku, těžko bychom na světě hledali region, který nabývá menší stability. To ovšem neubírá nijak jeho důležitosti – samotná strategická poloha podpořená největšími zásobami ropy a zemního plynu na světě si rozhodně zasluhuje pozornost. Nalezneme zde rozmanitou paletu aktérů – států a substátních aktérů, jež zahrnuje také početná radikální hnutí a teroristická uskupení. Přes různé formální i neformální svazky, ve kterých jednotlivé státy spolupracují, můžeme při bližším pohledu identifikovat vysokou pragmatičnost, kterými se vyznačují. Nejednou se státy s odlišným ideologickým profilem ocitly ve stejné vojenské alianci, jako tomu bylo například v první válce v Perském zálivu. V regionu však můžeme nalézt dva státy, jejichž vzájemné vztahy se staly předmětem mnoha diskuzí, jež v cizojazyčné literatuře vyústily v přívlastky jako „odd couple“¹ či „strange bedfellows“². Jedná se o Sýrii a Írán, dva státy, jejichž dlouhodobá spolupráce předčila mnohá očekávání. Režimy těchto dvou zemí se patrně už více lišit nemohly – Sýrie jakožto sekulární stát s republikánským zřízením a Írán jakožto stát silně náboženský se zřízením teokratickým. Tato aliance je tedy zajímavá svým složením stejně jako svou délkou trvání. Nabízí se tak otázka, z jakého důvodu vlastně v první řadě vznikla.

Vznik aliance lze zdůvodnit mnoha teoriemi. Autor se v tomto textu pokusí objasnit vznik Syrsko – íránské aliance za pomoci teorie rovnováhy hrozeb amerického vědce Stephena Walta. Smysl této teorie i vysvětlení její přidané hodnoty bude rozebráno v první kapitole, ve které autor rovněž představí hypotézu a použitou metodologii.

Práce je strukturována následovně. V první kapitole autor představí teorii rovnováhy hrozeb a její ukotvení v relevantní literatuře. Kapitola popisuje, v čem teorie spočívá, s jakou hypotézou autor pracuje a jakou metodologii zvolil pro její ověření. V druhé kapitole přiblíží postavení Sýrie a Íránu v mezinárodních vztazích, především v blízkovýchodním regionu. Tato kapitola je rozdělena na dvě části. První část mapuje období, kdy byl ještě u moci šáh Pahlaví, druhá část se věnuje období po jeho svrnutí, přičemž autor klade důraz na postupné sbližování se Sýrie s Íránem. Následují čtyři kapitoly, které se věnují analytické části práce, tedy zkoumání jednotlivých nezávisle proměnných.

¹ Hirschfeld 1986

² Byman 2006

V práci byly použity téměř výhradně sekundární zdroje, což také může ovlivnit kvalitu textu. Autor nezáskal přístup k žádnému významnějšímu primárnímu zdroji, který by usnadnil analytickou část práce. Převážná většina zdrojů, se kterými autor pracoval, je psána v anglickém jazyce. Důvod je jednoduchý, česká publikační činnost toto téma přehlíží. Autor použil v celé práci pouze dva zdroje, které jsou publikovány v českém jazyce jakožto jazyce původním.

V rámci první kapitoly, tj. diskuze teoretického rámce práce použil autor téměř výlučně články z amerických žurnálů, nejvíce z *The American Political Science Review*. Cílem bylo přednést názory těch autorů, kteří se pravidelně účastní hlavního proudu diskuze v oblasti teorií mezinárodních vztahů či do této diskuze výrazně zasáhli. Ve druhé kapitole autor rozebírá postavení Sýrie a Íránu na mezinárodní scéně. Mezinárodní vztahy těchto zemí velice kvalitně zpracovalo hned několik publikací, z nichž tři by autor rád vyzdvihнул. V první řadě je třeba zmínit patrně nejpodrobnější popis vzniku Sýrsko – íránské aliance, jehož autorem je Jubin Goodarzi. Jeho publikace posloužila autorovi především prokapování vznikající aliance po nástupu Chomejního k moci. Nakolik se publikace věnuje událostem předcházejícím sblížení obou zemí jen velmi stručně, o to více dává prostor fázi konsolidace aliance. Pro přehledný vývoj zahraniční politiky Sýrie i Íránu využil autor společné dílo Ehteshamiho a Hinnebusche. Tito autoři prosazují systémový přístup ke zkoumání aliance, ve vztahu Sýrie s Íránem tak pozorují především vnější vlivy. Zásadní informační přínos měla pro téma aliance Sýrie a Íránu biografie Háfize al-Asada v podání Patricka Seale. Předností Sealovy publikace je jeho aktivní přístup k tématu. Pro získání celistvého obrazu prostředí, v němž se al-Asad pohyboval, podnikl řadu rozhovorů s lidmi kolem syrského prezidenta včetně prezidenta samotného. Rovněž pracuje s četnými primárními zdroji.

V případě první nezávisle proměnné, celkové moci Iráku, kterou autor poměřuje s celkovou mocí Sýrie a Íránu, získal autor hodnoty potřebných indikátorů z ročenky *World Military Expenditures and Arms Transfers*. Náročná byla pro autora práce se zdroji při zkoumání druhé nezávisle proměnné, zeměpisné blízkosti. Velice užitečnou se ukázala být politická biografie Saddáma Husajna od Efraima Karshe. Kniha pečlivě mapuje politickou kariéru Husajna, stejně jako se snaží zpřístupnit pravou podstatu veškerých jeho manévřů. Zároveň Karsh rozsáhle pracuje s primárními zdroji. Autor ostatně použil v celé práci celkem tři jeho publikace, přestože pouze dvě z nich používal systematicky. Vzájemným sporům Sýrie a Iráku z pohledu politické geografie nepřikládá větší důležitost žádná z výše uvedených

publikací. V tomto směru pracoval autor s několika články, jež se věnují problematice blízkovýchodních vodních zdrojů. Titul Petera Slugletta a Marion Farouk-Sluglettové zpřehledňuje zejména iráckou domácí politiku od roku 1958, jeho autoři však rovněž kladou důraz na rovinu vztahů Iráku se svými sousedy v době rostoucí moci Saddáma Husajna. Relevanci přírodních zdrojů v rozhodovacích procesech iráckých politických i vojenských elit hledal autor v přepisu tajných nahrávek interních diskuzí Husajna se svými spolupracovníky.

U třetí nezávisle proměnné pracoval autor s daty, která interaktivně zpracovala online databáze Světové Banky (World DataBank). Pro analýzu vojenských sil pak použil publikaci Efraima Karshe *The Iran – Iraq War: A Military Analysis*.

Zhodnotit kriticky použité zdroje u poslední proměnné agresivních úmyslů je pro autora obzvláště problematické. Pracoval s Karshovou politickou biografií Saddáma Husajna, kapitolu doplňoval publikací dvojice Sluglett – Sluglettová a publikací Patricka Seale. Pro zhlédnutí interních diskuzí Husajna a jeho úzkého okruhu spojenců použil publikaci Woodse, Palkkiho a Stouta.

1. Teoretický základ aliance

V této části se bude autor zabývat teoretickým pozadím práce, zejména pak teorií vyvažování hrozeb, která tvoří její hlavní pilíř. Smyslem kapitoly bude představit tuto teorii a vysvětlit k čemu a jakým způsobem ji zamýšlím použít. Za tímto účelem bude nutné rozepsat se krátce o okolnostech jejího výskytu v relevantní literatuře.

Na poli teorie mezinárodních vztahů je realismus stále bezpochyby relevantním paradigmatem, jež se snaží objasnit mechanismy světové politiky. V současné době se do tohoto široce zaměřeného paradigmatu řadí několik navzájem soutěživých teorií. V rovině obecných předpokladů zůstává realismus jednotný, kdy například jako klíčové aktéry mezinárodní politiky označuje státy, mezinárodní systém vidí jako anarchický a ústředním prvkem politického života označuje moc. Přesto se však rozchází v některých základních myšlenkách, což někteří akademici považují za projev jeho slabosti (Vasquez 1997), která nutně vede k jeho degeneraci, zatímco jiní v tom zase vidí pouze jeho rozmanitost. (Walt 1997) Jednou ze zmíněných základních myšlenek je takzvaná mocenská rovnováha (*balance of power*) jež v literatuře věnující se mezinárodním vztahům patří mezi nejstarší a nejpoblárnější koncepty. Možná právě proto lze tento zdánlivě jednoduchý lingvistický výraz najít pod tolika významy. Ernst Haas mu ve své studii přisoudil až celkem osm různých významů³, jiná publikace dokonce tvrdí, že významů může být až devět, přičemž se často nemohou vzájemně slučovat. (Evans, Newnham 1998: 41-43)

V realistickém pojetí mezinárodní politiky jednají státy jako racionální aktéři, jejichž hlavním úsilím je maximalizovat zisky a minimalizovat ztráty. Je v jejich zájmu jednat tak, aby žádný z nich nezískal převahu nad ostatními a nezískal pozici dominantního aktéra v rámci celého systému (Pšeja 2005: 40). Teorie mocenské rovnováhy předpovídá, že při vzestupu moci jednoho státu budou ostatní vždy jednat tak, aby jeho moc vyvážili (formou aliance) a zabránili tak jeho dominanci v systému. V praktické rovině pak může být rovnováha udržována oslabením silnějšího nebo posílením slabšího, přičemž časová prodleva samotného procesu není a ani nemůže být definována. Mocenská rovnováha nemusí nutně znamenat rovnoměrné rozložení moci mezi státy, musí však být takové, aby zabránilo převaze

³ Jedná se o rozložení moci, rovnováha či equilibrium sil, hegemonie či nerovnost, stabilita a mír, nestabilita a válka, mocenská politika obecně, univerzální zákon historie, a průvodce k politice. (Haas, Ernst B. 1953. „The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda“, *World Politics* 5 (4): 442-77.)

jednoho aktéra nad ostatními. (Drulák 2003: 147) Nabízí tak především stabilitu systému, byť vratkou. Nicméně z logiky věci se v situaci, kdy jeden stát začne usilovat o dominantní pozici v systému, mohou ostatní státy zachovat i jinak, než jeho moc vyvažovat (*balancing*) koalicí. Stejně tak se někteří mohou přidat na jeho stranu, což bývá označováno jako tzv. *bandwagoning*⁴. V současné době tak bývá teorie mocenské rovnováhy zpochybňována, neboť není zcela jasné, ke kterému ze zmíněných jevů ve skutečnosti dochází. (Kratochvíl 2007: 57)

Jako každé paradigma má i realismus několik jmen, které v něm mají velké zásluhy a jsou tak diskuzi v literatuře často přítomni. Jedním z nich je Hans Morgenthau, jehož díla znovuoživila debatu o mezinárodních vztazích a jejich povaze a přispěla k rozvoji tohoto samostatného vědního oboru. Morgenthau je považován za nejvýznamnějšího představitele klasického realismu. Usiloval o vytvoření teorie, která by vysvětlila jevy mezinárodní politiky. Toto úsilí je nejlépe shrnuto v jeho patrně nejznámějším díle *Politics Among Nations*, často označováno za čítanku realismu. V něm se právě věnuje také teorii mocenské rovnováhy. Dle Morgenthaua slovo rovnováha nejen vysvětluje, ale je také samotným stavem o sobě. O rovnováze hovořil nejen ve smyslu společnosti, ale také lidského organismu, viděl v ní jakýsi univerzální koncept.

Významným zástupcem realistického paradigmatu je také Kenneth Waltz, jehož dílo *Theory of International Politics* je považováno za základ strukturálního realismu – asi nejvýraznější varianty neorealismu. Neorealismus se od klasického realismu liší především tím, že k mezinárodním vztahům přistupuje z hlediska systémového, tedy na systém nahlíží nejen jako na celek, ve kterém se pohybují aktéři (státy), ale také jako na koncept, který definuje podobu jejich jednání. Hlavním předmětem jeho zájmu je rozdělení moci v systému. (Kratochvíl 2007: 42) Neexistuje shoda na tom, zda neorealismus představuje samostatné paradigma (čehož zastáncem je Waltz 1997:913), či pouze vytváří nový proud realismu. Představitelé neorealismu vnímají teorii mocenské rovnováhy odlišně od představitelů klasického realismu. Například Morgenthau vidí rovnováhu jako úmysl, který má nevyhnutelně každý státník. Naproti tomu Waltz ji chápe jako jev, který vznikne za všech okolností, zamýšlen či nikoliv. (Waltz 1997: 914) V souvislosti s kritickým zhodnocením, jemuž byl neorealismus v následujících letech vystaven, je za přední důkaz jeho selhání považován zánik bipolarity na konci osmdesátých let minulého století. Poukazuje

⁴ V českém jazyce byl ponechán původní výraz.

se na skutečnost, že nebyl schopen předpovědět zánik ani změny, které k této zásadní proměně struktury mezinárodního systému vedly. (Kolman 2005:68) Sám Waltz argumentuje tím, že teorie je instrumentem užívaným k vysvětlení vymezené části reality, jejíž skutečné rozměry nikdy nemůžeme poznat. (Waltz 1997: 913)

Na Waltze a nově představený neorealismus reagovali v následujících letech další autoři, zejména pak Stephen Walt a jeho publikace *The Origins of Alliances*. Jedná se o obsáhlou studii aliancí, založenou na diplomatické historii Blízkého východu z období let 1955 - 1979. Waltův zájem soustředěný na zkoumání příčin vzniku aliancí v dané oblasti je zdůvodněn následovně. Oblast považuje za strategicky důležitou. Důkazem je intenzivní souboj dvou tehdejších supervelmocí o přízeň blízkovýchodních států. Dále označuje tamní spojenecké závazky za vysoce proměnlivé, čehož výsledkem je množství případů ke zkoumání, jež odhalí více o faktorech ovlivňující chování aliancí, než jiná méně turbulentní oblast. Značná část teorií týkajících se vytváření aliancí je odvozena pouze z historie evropského systému mocností. Na Blízkém východu tak vidí především příležitost zjistiť, nakolik tyto teorie obtojí v odlišném prostředí. (Walt 1987: 13)

Klíčová záležitost celého jeho díla spočívá v metodologii, postavené na upravené verzi teorie mocenské rovnováhy, již Walt nazval teorie rovnováhy hrozeb (*balance of threats*).⁵ Walt nepopírá význam teorie mocenské rovnováhy, spíše upozorňuje, že má jisté nedostatky. Podle Waltze růst moci jednoho státu, bude vždy automaticky vyvažovaný ostatními státy, tj. ve všech situacích. Walt se však s tímto názorem zcela neztotožňuje, připomíná, že ne vždy platí, že se státy navzájem snaží mocensky vyvažovat. K takovému postupu ho může vést fakt, že není schopen uzavřít koalici nebo čelí téměř jisté porážce. (Kolman 2005: 70) Při vzniku aliancí jako způsobu vyvažování moci určitého státu zohledňuje Waltz právě rozsah celkové moci (*power*) jako jediný relevantní faktor. Naproti tomu Walt tvrdí, že rostoucí moc státu, kterou druhý aktér vnímá jako hrozbu, může třetí aktér vnímat zcela jinak. Velikost celkové moci státu není jediným faktorem, na který ostatní státy reagují. Nahlížení na stát jako na hrozbu se bude lišit v souvislosti s dalšími důležitými faktory, které státníci berou v úvahu při rozhodování se o potenciálních spojencích. Míra hrozby (*level of threat*) pro jednotlivé státy bude záviset vedle celkové moci (*aggregate power*) státu také na jeho zeměpisné blízkosti (*geographic proximity*), ofensivní kapacitě (*offensive power*)

⁵ Do českého jazyka se v literatuře zavedly dva překlady, rovnováhu hrozeb používá například Drulák 2003 či Kratochvíl 2007, vyvažování hrozeb upřednostňuje Pšejja 2005. Autor bude v textu pracovat s termínem rovnováha hrozeb.

a agresivních úmyslech (*aggressive intentions*). (Walt 1987:21-26) Waltova teorie tak vysvětluje seskupování států v alianci nikoliv jako pouhou reakci na růst moci ambiciózního státu. Ačkoliv má tento faktor velkou váhu, není jediným. Sám autor ji vnímá jako lepší alternativu Waltzovy teorie. (Walt 1987:5)

Waltovo stěžejní dílo vydané v roce 1987 poukázalo na formující se osu Sýrie a Íránu pouze okrajově. Spolupráce těchto dvou států však přetrvává dodnes, čímž předčila mnohá očekávání a zasloužila si značnou pozornost. V literatuře lze nalézt studie věnující se Sýrsko – Íránské alianci. Přesto se ji žádná z nich nepokusila zkoumat optikou teorie rovnováhy hrozeb, byť početné hrozby vnímané touto aliancí identifikovaly. Waltova motivace aplikovat svou teorii na výbušnou oblast Blízkého východu byla poháněna vidinou unikátního vědeckého pokusu. Nabídl způsob interpretace aliancí, který je zvláště atraktivní pro aplikaci na alianci Sýrie a Íránu, jež se délkou své životnosti této oblasti poněkud vymyká.

V této práci si autor pokládá následující výzkumnou otázku: Lze zdůvodnit existenci Sýrsko – íránské aliance za pomoci teorie rovnováhy hrozeb?

Pokud teorie rovnováhy hrozeb říká, že motivací států k formování aliancí je reakce na vnímanou vnější hrozbu, pak se autor pokusí ukázat, že impulsem ke vzniku aliance mezi těmito dvěma státy byla hrozba ze strany Iráku na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Státní převrat v Íránu roku 1979 způsobil napětí v jeho vztazích s Irákem, jež následně přerostlo v otevřený válečný konflikt. Mezitím Sýrie, vnímající hrozbu z irácké strany se stala prvním arabským státem, který uznal legitimitu nově nastoleného íránského režimu, načež mu v průběhu války poskytovala především vojenskou pomoc.

Na výzkumnou otázku bude moci autor odpovědět, jakmile ověřím pravdivost následující Waltovy hypotézy: Státy čelící vnější hrozbě budou utvářet spojení s ostatními za účelem vyvažování států, jež onu hrozbu představují.⁶

Výše uvedené faktory celkové moci, zeměpisné blízkosti, ofensivní kapacity a agresivních úmyslů poslouží jako kritéria k identifikaci státu jako hrozby, která bude nezávisle proměnnou. Pokud se podaří prokázat, že z pohledu Sýrie a Íránu byly všechny čtyři faktory v případě Iráku přítomny, bude moci potvrdit, že uvedené státy byly z pohledu Waltovy teorie vnímány v daném období jako hrozby, čímž se prokáže kauzální vztah mezi hrozbou a aliancí a potvrdí se tak pravdivost hypotézy.

⁶ „States facing an external threat will align others to oppose the states posing the threat.“ (Walt 1987: 32)

V rovině teorií mezinárodních vztahů bývají příčiny vzniku aliancí často zdůvodňovány v duchu (neo)realistické teorie mocenské rovnováhy. Avšak zaměření se pouze na faktor celkové moci státu, jako to tato teorie činí, zanedbává důležité účinky dalších faktorů, které budou státníci brát v úvahu při rozhodování se v otázce aliance. (Walt 1987: 171) Teorie rovnováhy hrozeb by mohla lépe odrážet složitost rozhodovacích procesů, zvláště pak v tak dynamickém prostoru, jakým Blízký východ je. Přidaná hodnota teorie spočívá podle Walta v její schopnosti vysvětlovat i tam, kde selhává teorie mocenské rovnováhy. Jmenovitě například proč byly Spojené státy schopny vytvořit velkou a podstatně silnější koalici proti Sovětskému svazu ve studené válce či proč vznikla tak velká koalice proti Iráku po jeho invazi do Kuvajtu. Především však proč nevznikla žádná silná koalice po konci studené války, která by vyvažovala bezprecedentní sílu jediné světové supervelmoci – Spojených států.⁷

Walt ve svém díle srovnává motiv vyvažování (*balancing*) s dalšími motivy, jež mohou vést k vytváření aliancí. V souvislosti s důkladnou analýzou dat, které při studiu aliancí získal, však argumentuje, že vyvažování se vyskytuje mnohem běžněji než bandwagoning (Walt 1987:263), že je silnějším motivem než ideologie (Walt 1987:266) a že ani zahraniční pomoc (*foreign aid*), ani politická penetrace (*political penetration*) nejsou samy o sobě dostatečně silným motivem k vytvoření aliance. (Walt 1987:268)

Waltovo dílo samozřejmě nezůstalo bez odezvy. Kritika byla zaměřena na více součástí teorie. Robert Keohane uvádí, že teorie rovnováhy hrozeb vyžaduje příliš mnoho nezbytných informací o subjektivních náhledech stejně jako o faktech, což jí značně ubírá na síle. Místo aby nám poskytla nová východiska, říká nahlas pouze to, co si ostatní stejně už myslí. (Keohane 1988) Glenn Snyder zaměřuje svou pozornost na nezávisle proměnné. Zpočátku označuje faktor celkové moci, zeměpisné blízkosti a ofensivní kapacity jako součást termínu moci (*power*) či kapacity (*capacity*) a faktor agresivních úmyslů jako samozřejmost, bez které by žádné aliance ani nevznikaly. Po krátké úvaze nad literaturou zabývající se vyvažováním moci však tento postoj mírně mění. Uvádí, že téměř nikdy nejsou faktory ofensivní kapacity a agresivních úmyslů explicitně odděleny, čímž Walt pomáhá objasnit teorii mocenské rovnováhy. (Snyder 1991)

⁷ Stephen Walt interview. 2010. „Yale Journal of International Affairs.“ 5 (2) Spotlight on Security. Dostupné z: <http://yalejournal.org/2010/07/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east/> (27.11.2012)

Impulsem k velice intenzivní diskuzi byl také článek Johna Vasqueze, který ostrým způsobem kritizuje nejen teorii rovnováhy hrozeb, ale i současnou podobu realistického paradigmatu jako takového. Opírajíce se o vědecký model Imre Lakatose, Vasquez se snaží na příkladech teorie vyvažování hrozeb a teorie vyvažování zájmů (*balance of interests*) poukázat na degeneraci realismu. S Waltem se přitom rozchází v jedné zásadní věci. Walt svůj návrh rovnováhy hrozeb vnímá jako teorii, která, byť odvozena od Waltzovy teorie, obtojí sama o sobě. Naproti tomu Vasquez říká, že spíše než zdokonalení teorie mocenské rovnováhy demonstruje ve skutečnosti výskyt anomálií, které teorii mocenské rovnováhy zcela vyvracejí. (Vasquez 1997:904) Právě tento způsob jakési Waltovy záplaty děr, které se nacházejí ve Waltzově teorii, vidí jako vedoucí k degeneraci paradigmatu. Neschopnost realismu vyprodukovat jednu kompaktní teorii prokazuje dále na příkladu teorie vyvažování zájmů, se kterou přichází Randall Schweller.

Schweller dochází totiž k závěru, že Waltz a Walt podceňují četnost výskytu bandwagoningu, když věnují tolik pozornosti mocenské rovnováze. (Schweller 1997:929) Právě v tomto kontextu Vasquez upozorňuje, že se akademici snaží zamaskovat nedostatky současné podoby realismu formulováním svých myšlenek tak, aby to vyhovovalo paradigmatu. Malý přínos těchto teorií reflektuje také skutečnost, že nepřináší žádná nová teoretická fakta a teorii rovnováhy hrozeb tak hodnotí jako pouhou příhodnou frázi (*felicitous phrase*). Svůj příspěvek pak Vasquez zakončuje konstatováním, že v důsledku neustále se měnícího charakteru přestává být realistické paradigma falzifikovatelné, protože jakmile jedna teoretická varianta je vyvrácena, objeví se další, aby nahradila „skutečný realismus“. (Vasquez 1997: 904-906)

Po této ostré kritice, jež byla realismu a jeho předním představitelům uštědřena, následovala rychlá reakce Waltze, Schwellera a Walta. Na Vasquezovu výtku roztržitosti paradigmatu se ho všichni tři zpětně snaží upozornit, když tvrdí, že jedna ucelená teorie politického realismu neexistuje. (Waltz 1997: 913, Schweller 1997:927, Walt 1997:932) Walt tvrdí, že model vědeckého růstu, podle kterého Vasquez soudí realismus jako degenerující, je chybný a experty v oboru zdiskreditovaný a opouští téměř všechny teorie společenských věd. Opírajíce se o irelevantní model, jeho kritika je podložena velice úzkým vzorkem literatury, což nestačí na tak respektovanou intelektuální tradici, jakou je realismus. (Walt 1997:931) Walt nesouhlasí s tvrzením, že teorie rovnováhy hrozeb se snaží pouze zamaskovat nedostatky teorie mocenské rovnováhy. Naopak, podle něj jsou úpravy teorií ad hoc v souladu s progresivním vědeckým postupem. (Walt 1997: 932)

Krom své odpovědi na Vasquezova slova komentuje Schweller také teorii rovnováhy hrozeb. (Schweller 1997: 927-930) S Waltem souhlasí v tom, že v případě výskytu hrozby se u států projevuje častěji vyvažování než bandwagoning. Dodává však, že státy formují aliance i v jiných případech, než jen pokud jsou ohroženy a nesouhlasí tak s jeho obecným prohlášením, že státy praktikují mnohem více vyvažování než li bandwagoning. V jeho podání nenabízí Walt ani tak teorii aliancí jako spíše způsob, jakým státy reagují na vnější hrozby. (Schweller 1997: 929) Sám Waltz se ve svém textu věnuje převážně Vasquezově kritice neorealistickeho paradigmatu, v závěru však podává několik slov k Waltovi. Rovnováhu hrozeb nepovažuje za teorii, ale spíše za částečný popis toho, jakým způsobem uvažují strůjci zahraniční politiky, pokud se rozhodují v otázkách aliancí. Jak Waltz tvrdí, vskutku musíme brát v potaz způsob, jakým státníci vnímají hrozby, to z toho však ještě nečiní součást teorie. (Waltz 1997:916)

Přestože se teorie rovnováhy hrozeb setkala v akademické obci se značnou kritikou, nedá se říci, že by byla zcela odmítnuta. Faktem však zůstává, že ačkoliv jí někteří autoři určitou hodnotu přisuzují, ve srovnání s teorií mocenské rovnováhy, na poli teorií aliancí, byla přijata poněkud vlažně.

2. Postavení Sýrie a Íránu v mezinárodních vztazích

Pro zkoumání výše uvedených nezávisle proměnných bude nutné provést analýzu vývoje mezinárodních vztahů Sýrie a Íránu na Blízkém východě v kontextu studené války. Přestože hlavním cílem práce je vysvětlit vznik aliance mezi Íránem a Sýrií pomocí teorie rovnováhy hrozeb, je rovněž nutné představit vztahy obou zemí s ostatními státy, neboť to pomůže autoru i čtenáři lépe se orientovat v tématu. Autor se zaměří především na vývoj v druhé polovině sedmdesátých let, které přinesly řadu prudkých politických změn a na počátek let osmdesátých, kdy se zrodila aliance Sýrie a Íránu. Tato aliance je jednou z nejvíce fascinujících událostí v moderní blízkovýchodní politice. I proto je nezbytné podat přehled o tom, jaké bylo postavení těchto států v regionu až do jejího vzniku.

Realistický model věnuje velkou pozornost tomu, jak státy vnímají svou bezpečnost. Ehteshami a Hinnebusch výstižně upozorňují, že v porovnání s ostatními globálními subsystemy převažuje v tom blízkovýchodním poněkud přehnaná verze pocitu nebezpečí. Označují jej jako primitivní anarchický subsystem, který v důsledku nízkého stupně institucionalizace norem a pravidel vede k častým konfliktům. V takovém prostředí jsou pak spojenecké svazky klíčové pro zabezpečení každého státu. (Ehteshami, Hinnebusch 1997:13) Právě v takovém prostředí se nacházejí Sýrie a Írán. Dříve než utvořily oba státy alianci, byly jejich strategické zájmy výrazně odlišné. Kde byl jeden stát spojencem Sýrie, byl s největší pravděpodobností zároveň nepřítelem Íránu a obráceně. Stejně tak je ovšem třeba poznamenat, že oba dva státy se nacházejí, jak Ehteshami a Hinnebusch říkají, v odlišných subsystemech blízkého východu. (Ehteshami, Hinnebusch 1997:13) Zatímco Sýrie je součástí arabsko – izraelského, Írán je součástí subsystemu Perského zálivu.

2.1 Sýrie a Írán v mezinárodních vztazích před Íránskou revolucí

Atmosféra počátku sedmdesátých let se na Blízkém východě nesla v duchu vyhroceného arabsko – izraelského konfliktu. Výsledky válečného konfliktu z roku 1967 (tzv. Šestidenní války) a na něj navazující opotřebovací války zanechaly mezi arabskými vůdci značnou frustraci. V této situaci byl vznik efektivní arabské koalice proti židovskému státu nejen nutný, ale i proveditelný. (Walt 1987:104) Egypt a Sýrie, vedeni novými pragmatickými vůdci, byli svedeni dohromady díky společnému nepříteli. Spolu se Saudskou Arábií vytvořili „arabský trojúhelník“, který začal intenzivně pracovat na plánu odvety vůči Izraeli. (Hinnebusch 2002:41) Koordinovaný útok Egypta a Sýrie na Izraelem okupovaná území v říjnu roku 1973 byl podpořen „ropnou zbraní“ Saudské Arábie, která odstartovala ropné embargo a v důsledku vyhnala ceny ropy několikanásobně výše. Ekonomická páka v podobě ropy tak donutila zdráhající se USA do konfliktu zasáhnout a zprostředkovat na půdě OSN příměří. Jednotný postup těchto tří důležitých aktérů v nové arabsko – izraelské válce vyvolal poslední záchvěv arabského nacionalismu mezi ostatními státy, které se postavily na jejich stranu. (Hinnebusch 2002:41) Paradoxem však je, že právě relativní úspěch arabských států v konfliktu vedl k následným rozporům. Po skončení konfliktu si žádný ze států nebyl jistý, zda někdo z nich nebude vyhledávat výhodnou jednostrannou dohodu s Izraelem. Uplatnilo se tak klasické věžňovo dilema a Egypt byl první, kdo z něj hledal východisko. (Hinnebusch 2002:44) Přestože měli Arabové všechny výhody na své straně, ukázala říjnová (Jom Kippurská) válka, že nejsou schopni porazit Izrael vojensky. Sadat si toho byl vědom a byl přesvědčen, že klíč ke zpětnému navrácení Sinaje drží USA. (Walt 1987:126) Série dohod, kterou podstoupil po válce Egypt s Izraelem, byla završena dohodou v září roku 1975 označovanou jako Sinaj II. Postup Egyptu tak příkladně demonstroval poslední hřebík do rakve arabskému nacionalismu a nástup pragmatičtější politiky.

Pro Háfize al-Asada sbližování Egypta s Izraelem znamenalo pořádnou facku. Po prohraném boji s Henry Kissingerem o přízeň Egyptu ztratil svého hlavního spojence v boji proti Izraeli a byl přinucen hledat nové spojence. Jeho místo mělo zaplnit budování nového spojeneckého bloku v Levantě, který by vedla Sýrie a do kterého by se zapojili také Libanon, Jordánsko a Palestinci, kteří sdíleli se Sýrií nejistoty ohledně hranice s Izraelem. (Ehteshami, Hinnebusch 1997:70-71) Al-Asad udržoval blízké spojení se Sovětským svazem kvůli potřebnému přísunu zbraní. (Ehteshami, Hinnebusch 1997:69) Přesto však bylo jeho hlavním cílem zabránit veškerým snahám některého z těchto států, aby podnikly separátní pokusy o

uzavření dohody s Izraelem. (Hinnebusch 2002:154) Levanta se pro něj stala novou arénou pro vzájemné soupeření. Do této logiky pak spadala také intervence Sýrie do probíhající občanské války v Libanonu na přelomu května a června roku 1976. Al-Asad bojoval v Libanonu proti Palestincům a podporoval křesťany, aby tak upřel Izraeli záminku pro jeho intervenci. Pouhý měsíc po syrské invazi se však konflikt dostal do slepé uličky, al-Asadův primární cíl nebyl splněn a určitým způsobem se vzdálil od hlavního proudu arabské politiky. (Seale 1988:288)

Důležitou otázkou pro al-Asada bylo, jaký přístup k blízkovýchodní politice zvolí nově zvolený americký prezident Carter v listopadu 1976. (Seale 1988:290) Jejich sedmihodinový důkladný rozhovor na téma arabsko – izraelského konfliktu v květnu 1977 se z počátku zdál být plodným, avšak v praktické rovině ke skutečným vyjednáváním nikdy nedošlo. Obratná politika izraelského ministerského předsedy Beginova překazila al-Asadovi jeho snahu o sblížení se se Sadatem a skrze prostředníky si postupně přisvojovala náklonnost egyptského prezidenta. Beginovy úmysly odstranit svého hlavního nepřítele al-Asada ze hry, mu pomohl zprostředkovat rumunský prezident Nicolae Ceausescu, který se již delší dobu angažoval v mírovém procesu, marocký král Hasan a především jeho hlavní spojenec v regionu, iránský šáh Pahlaví. (Seale 1988:303)

Počátek konečné fáze sblížování se Egypta s Izraelem značila Sadatova cesta do Jeruzaléma v listopadu roku 1977. Proti tomuto kroku se ostře vymezila především Sýrie, Libye, Jižní Jemen, Alžírsko a OOP a jako společné vyjádření odporu vůči Sadatovi založili o měsíc později Frontu pevného postoje. Přestože Irák rovněž tvrdě kritizoval postup Egypta, odmítl se k iniciativě přidat kvůli svému nepřátelskému postoji vůči Sýrii. Saudská Arábie však nadále poskytovala finanční podporu Egyptu až do jeho podpisu formální dohody s Izraelem. Jordánský král Husajn také neodsoudil egyptského prezidenta okamžitě, snažil se manévrovat pro případ, že by z nové situace mohl nějak vytěžit, stejně tak ovšem nemohl podpořit mírový proces za absence širší arabské podpory. Odmítnutí krále Husajna přidat se jednoznačně na stranu Sýrie pak v důsledku zhoršilo jejich vzájemné vztahy. (Walt 1987:136)

Celkový neúspěch syrského prezidenta v otázce spojení s Egyptem (a naopak úspěch pro iránského šáha) pak završilo téměř dvoutýdenní vyjednávání Sadata s Beginem a Carterem v americkém Camp David v září 1978, jehož výstupem byla memoranda o vzájemném porozumění v klíčových otázkách a jež bylo také přípravným krokem pro uzavření formální dohody v březnu následujícího roku 1979.

Dynamičnost blízkovýchodního regionu lze také demonstrovat krátce na příkladu Sýrie a Iráku. Nakolik byly oba baasistické⁸ režimy nepřátelské, svedly je krátce dohromady okolnosti, jež oba vnímaly jako nebezpečné. Izraelská invaze do jižního Libanonu, především ale egyptská „kapitulace“ a vzestup radikálních šiiťů v Íránu přivedly oba režimy k diskuzím nad možnostmi vytvoření společné unie. (Walt 1987:136) Vedle syrského prezidenta podporoval tuto myšlenku irácký prezident al-Bakr. Ten nyní už silně pocíťoval rostoucí ambice svého zástupce Saddáma Husajna a projekt unie byl pro něj částečně pokusem o jeho přesunutí na vedlejší kolej, neboť v zamýšlené struktuře syrsko – irácké unie by se irácký prezident stal jejím předsedou a jeho pravou rukou by byl syrský prezident. Také zásluhou Husajna se však prakticky veškerá jednání setkala s neúspěchem a projekt byl uložen definitivně k ledu okamžitě poté, co se Husajn v červenci 1979 stal prezidentem.

Přes tyto neúspěchy lze konstatovat, že se al-Asad výrazně zasloužil o zlepšení regionálního postavení Sýrie na aktéra, jehož zájmy nelze přehlížet. Sýrie na rozdíl od Íránu nedisponuje bohatými přírodními zdroji, nicméně skromné zásoby ropy, vnější pomoc a podpora v jejím boji proti Izraeli a spojení se Sovětským svazem jí pomohli vybudovat vojenské síly, jež přesahovaly její domácí ekonomickou základnu. (Ehteshami, Hinnebusch 1997:200) Region Blízkého východu byl (a zůstává) oblastí velkého zájmu pro obě supervelmoci. Vskutku, nelze opomenout jejich vliv v kontextu studené války. Díky ropnému bohatství a strategické poloze se v regionu často koncentrovala soupeřivost Spojených států a Sovětského svazu. Sbližování se Egypta s Izraelem, které silně otřásl poměrem sil na Blízkém východě, bylo ve skutečnosti silně ovlivněno diplomatickým soubojem dvou významných státníků. V roce 1974 se střetnul Háfiz al-Asad v ostrém politickém souboji s Henry Kissingerem v otázce Golanských výšin, jejichž navrácení bylo dlouhodobým zájmem syrského prezidenta. Al-Asad souhlasil se zprostředkováním syrsko – izraelských vyjednávání Spojenými státy, a tak po dobu jednoho měsíce od konce dubna do konce května probíhaly intenzivní debaty mezi státníky. (Seale 1988:244) Kissingerovy návštěvy Damašku byly sledovány s velkým zájmem médií – debaty obou mužů byly především soubojem inteligence a diplomatických schopností, kterými oba dva oplývali. Kissinger však nikdy neměl zájem o urovnání sporů mezi Sýrií a Izraelem, jeho skutečným cílem bylo sblížení Izraele s Egyptem, jehož vyřazení z proti izraelské koalice by zanechalo Syřany, Palestince a Jordánce značně oslabené. (Seale 1988:246) Toho se mu podařilo dosáhnout v roce 1975 dohodou Egyptu s Izraelem, která vešla ve známost jako Sinaj II.

⁸ V Sýrii a Iráku byla u moci strana Baas.

Syrský prezident zakusil silnou diplomatickou porážku. Jeho pragmatičnost ho však od počátku vedla k tomu, aby měl otevřená zadní vrátka, a tak i v průběhu sbližování se s Američany udržoval přátelské vztahy se Sověty. Al-Assadova už tak velmi opatrná důvěra v Američany nyní zcela zmizela a začal se Sověty navazovat užší kontakty.

Spojenecké svazky Íránu na Blízkém východě i na globální úrovni byly podstatně stabilnější než ty syrské. Šáh byl od počátku své vlády silně proamerický a proizraelský. Až do revoluce byl členem regionální organizace Bagdádský pakt, která představovala bariéru proti pronikání komunismu do regionu, a která se po vystoupení Iráku přejmenovala na Centrální smluvní organizaci. Írán udržoval na Blízkém východě velice podobnou síť spřátelených států té Americké (vyjma Saudské Arábie). Díky odlišné zeměpisné poloze nebyl přímo vtažen do arabsko – izraelského konfliktu tak jako Sýrie, jeho strategické zájmy ležely především v oblasti Perského zálivu. Šáh usiloval v sedmdesátých letech o status dominantního aktéra v Zálivu⁹, podporován Američany a Brity výměnou za dodávky ropy. Jeho vztahy se svým iráckým sousedem provázely značné komplikace zejména v Kurdské otázce a hraničních sporech. Spory byly urovnány v roce 1975 Alžírskou dohodou, která mimo jiné neformálně potvrdila status Íránu jako dominantního hráče v regionu. V sedmdesátých letech se šáh v souladu s Američany a Izraelci sbližoval se Sadatem. Sýrie a Írán stáli v arabsko – izraelském konfliktu každý na jiné straně a byly tak nepřátelskými státy. V roce 1979 se však situace změnila.

⁹ Viz kapitola 4.2 Problémové aspekty Irácko – iránských vztahů.

2.2 Mezinárodní vztahy Sýrie a Íránu po odchodu šáha

V době, kdy v Íránu vypukla revoluce, se arabský politický řád nacházel značně oslabený. Neschopnost Arabských zemí jakkoli vytěžit z částečného úspěchu říjnové arabsko – izraelské války z roku 1973, přetrvávající konflikt v Libanonu a především usmíření se Egypta s Izraelem způsobilo mezi Araby zmatek. (Goodarzi 2006:12) Překotné změny ve vztazích na Blízkém východě na konci sedmdesátých let pak vyvrcholily revolucí v Íránu.

Svrhnutí šáha bylo jedním z nejdůležitějších milníků v moderní historii Blízkého východu. Vedlo k zásadním změnám jak v Íránu, tak v celém regionu. Nový vůdce, ajatolláh Chomejní, začal směřovat íránskou politiku zcela opačným směrem než jeho předchůdce. Vůči hlavním spojencům šáha zaujal nový íránský režim nepřátelský postoj. Na Blízkém východě zpřerhal kontakty především s Izraelem a Egyptem, na globální úrovni pak se Spojenými státy. Arabské země byly událostmi v Íránu alarmovány. Mnohé z nich, včetně Saudské Arábie, Jordánska, Egyptu a Iráku se cítily ohroženy novou rétorikou Teheránu a nesdílely tak syrský entusiasmus pro nový íránský režim. (Goodarzi 2006:22) Chomejní nejenže prosadil islamistický režim v Íránu, také veřejně hlásal nutnost vyvézt islámský fundamentalismus za hranice země. S ohledem na skladbu obyvatelstva byl důležitým cílem zejména sousední Irák. Fakt, že zhruba šedesát procent Iráčanů se hlásilo k šíitské větvi islámu, představoval obzvláště lákavý cíl pro export islámské revoluce. Ačkoliv se Saddám Husajn snažil udržet s Chomejním zpočátku dobré vztahy, brzy zjistil, že vzájemná diskuze je vyloučena. Íránská média již od června 1979 podnikala aktivní proti-iráckou kampaň, ve které pobízela Iráčany ke svrhnutí baasistického režimu. Mezi oběma zeměmi se rozhořely staré územní spory, doprovázené pokusy o vzájemnou destabilizaci podporou kurdského separatismu v Iráku či arabského etnika v íránské provincii Chúzistán.

Již od roku 1946, kdy byly navázány diplomatické styky mezi Sýrií a Íránem, provází tyto vztahy zvláštní rys, kdy jejich zlepšení či zhoršení závisí na vztazích obou zemí s Irákem. (Goodarzi 2006:14) Zatímco se od léta roku 1979 zhoršovaly vztahy Iráku s Íránem, souběžně se zhoršovaly vztahy Iráku se Sýrií. Odstranění al-Bakra Saddámem Husajnem a jeho jmenování novým iráckým prezidentem vnímal al-Asad jako krok namířený proti Sýrii, neboť al-Bakr byl na irácké straně hlavním protagonistou vytvoření unie Sýrie a Iráku. (Gombár 2001:54)

Přestože hlásal Chomejní potřebu vyvézt islámskou revoluci do ostatních arabských zemí a zejména těch, které měly početné šíitské obyvatelstvo, stejně tak se snažil spřátelit

s ostatními státy Perského zálivu. Jeho prozatímní vláda například uvedla, že přehodnotí status tří strategicky položených ostrovů, které Írán okupoval již od roku 1971 a které pravděpodobně navrátí Spojeným Arabským Emiráátům. Pokusy o navázání dobrých vztahů však skončily neúspěchem především kvůli roztržitému názorovému spektru v Íránu. Obzvláště provokativním byl výrok politika Rouhaniho z 15.června 1979, kdy prohlásil, že Bahrajn je integrální součástí Íránu. (Goodarzi 2006:20)

Na rozdíl od ostatních arabských států přivítala Sýrie odstranění šáha nadšeně (Ehteshami, Hinnebusch 1997:89), samotnou revoluci označil syrský prezident jako „nejdůležitější událost naší moderní historie“. (Seale 1988:353, Goodarzi 2006:23) Al-Asad zaslal do Teheránu vstřícný telegram s blahopřáním a pár týdnů na to poslal Chomejnímu jako dárek speciální vydání Koránu, které přinesl do posvátného města Qum člen syrského vládního kabinetu Ahmad. Chomejní toto gesto velice uvítal a poděkoval Sýrii za poskytnutí azylu po vyhoštění z Iráku na žádost šáha. Syrsko – íránské vztahy se po revoluci začaly rapidně rozvíjet. (Seale 1988:353) Teherán reagoval na iniciativu z Damašku pozitivně, neboť současně se zhoršovaly jeho vztahy v Zálivu (Goodarzi 2006:23), stejně jako jeho vztahy se Spojenými státy v důsledku zajetí pracovníků místní americké ambasády v listopadu 1979, které trvalo až do ledna 1981. Írán se stával v blízkovýchodním regionu stále více izolovaným státem.

Na konci roku 1979 měl syrský prezident jen velice málo spojenců. V jeho boji proti „sionistickému nepříteli“ již nebyl po jeho boku egyptský prezident a co hůře, nepřátelské postoje ostatních arabských zemí byly nyní mnohem více zaměřeny na Írán a jeho radikální názory. Mezitím se irácký prezident Husajn snažil stavět do čela arabských zemí. Úspěšně navazoval kontakty se Saúdskou Arábií a Jordánskem, jež rovněž ostře vystupovaly proti Íránu. Syrské angažmá v Libanonu bylo stále bez úspěchu, Sýrie se potýkala s rozsáhlými domácími nepokoji, které byly navíc podněcovány Irákem a jako jediná arabská země se nyní ocitla v aktivním ohrožení izraelskými vojenskými silami. (Walt 1987:138) Aby udržel al-Asad status Sýrie jako lokální mocnosti, jeho angažmá v Libanonu muselo nadále pokračovat. Potřeba získat silného spojence byla o to větší, když se mu nepodařilo získat hmatatelnou podporu od států Fronty pevného postoje v první půli roku 1980. Libye a Jižní Jemen sice vyjádřily symbolickou podporu Sýrii, ta byla však sotva srovnatelná s opozicí Iráku, Saudské Arábie a Jordánska. (Walt 1987:139) Al-Asad byl nucen opět navázat vztahy se Sovětským svazem. Vyšší dovoz vojenského materiálu a vůbec zlepšení vzájemných vztahů musel podpořit několika politickými kroky. Sýrie tak jednak neodsoudila sovětskou invazi do

Afghánistánu v prosinci 1979, především ale podepsala v říjnu následujícího roku v Moskvě sovětsko – syrskou smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci. (Gombár 2001:54)

Nezanedbatelný vliv na vznik syrsko – iránské aliance mělo vypuknutí války Iráku s Íránem v září roku 1980. Prakticky ihned se na stranu Iráku postavila Saúdská Arábie a Jordánsko, okamžitou podporu Íránu vyjádřili pouze Arafat a Kaddáfí. Po dobu prvních dvou týdnů války zůstala Sýrie nestrannou, aby se sama přesvědčila, zda Írán zvládne první irácký nápor, zároveň se snažila (neúspěšně) konflikt urovnat. (Goodarzi 2006:34) Poté, co Írán viditelně odolával, Damašek se odhodlal odsoudit iráckou invazi. Přes všechny spory, které spolu Irák se Sýrií měli, způsobilo patrně největší roztržku mezi Husajnem a al-Asadem právě vypuknutí irácko – iránské války. Oba státníci měli zcela odlišnou představu o tom, kdo je ve skutečnosti hlavním nepřítelem arabských zemí. Pro Husajna jím byl Írán, zatímco al-Asad neustále brojil proti Izraeli. (Seale 1988:357) Syrský prezident odsoudil iráckou akci jako nesprávnou válku vedenou proti nesprávnému nepříteli v nesprávný čas. Válčit proti Íránu bylo hloupé, neboť to vyčerpá Araby, roztrhá jejich jednotu a především odvede pozornost skutečné války, války s Izraelem. (Seale 1988:357, Goodarzi 2006:35) Přesto se, al-Asad obával případného vítězství Iráku, které by ho uvěznilo mezi ním a vítězným Izraelem a rozhodl se tak podpořit Írán naplno.

Krátce po vypuknutí války odcestoval do Moskvy, kde spolu s Brežněvem vyjádřili oficiálně podporu Íránu a zároveň získal spolu s Libyí jeho souhlas s prodejem sovětských zbraní Íránu. (Seale 1988:358) Následně byly zavedeny nepřetržité lety iránských vojenských letadel do Sýrie a Libye, odkud transportovala zbraně sovětské výroby. (Goodarzi 2006:35-36) Výměnou začali do Libanonu, skrze Sýrii proudit iránské dobrovolníci, aby podpořili tamní syrské válečné úsilí.¹⁰ Al-Asad byl přesvědčen, že Irák tajně podporoval syrské Muslimské bratrstvo, nejsilnější opoziční sílu v Sýrii a na oplátku zapojil svou rozvědku do rozsáhlých iránských ofensivních akcí. (Seale 1988:358) Sýrie již byla intenzivně zapojena do irácko – iránské války. Irák v říjnu 1980 zcela přerušil veškeré diplomatické styky se Sýrií a Libyí a zahájil proti nim značně vyhrocenou mediální kampaň. (Goodarzi 2006:36)

V počáteční fázi irácko – iránské války vykryštalizovaly dva spojenecké bloky. Na jedné straně spolupracoval Irák se Saudskou Arábií a Jordánskem, na druhé straně pak Írán se Sýrií a Libyí. (Goodarzi 2006:34) V únoru roku 1981 se vztahy Sýrie a Íránu utužily ještě

¹⁰ Zvláštní pozornost spolupráci Sýrie a Íránu v libanonské občanské válce věnuje Ehteshami a Hinnebusch (Ehteshami, Hinnebusch 1997: 116-156)

více, když sebevědomý Kaddáfí, posílený masivními dodávkami sovětských zbraní a nedávnými zisky v africkém Čadu, požadoval od al-Asada rozpuštění syrské baasistické strany a její nahrazení lidovými komisemi libyjského stříhu. (Goodarzi 2006:44) Přestože značně oslabená, libyjská vojenská spolupráce nadále pokračovala, Sýrie se však nyní více přimkla k Íránu. Al-Asad byl svědkem demonstrace íránské přízně při několika příležitostech, kdy Írán pomohl Sýrii stabilizovat domácí prostředí, jako když nepodpořil silné islamistické povstání v syrské Hamě v únoru roku 1982. (Gombár 2001:56)

Vytrvalá spolupráce Sýrie a Íránu vyústila v březnu roku 1982 v sérii bilaterálních dohod, které jsou mnohými autory považovány za formální vznik aliance. (Seale 1988:359; Ehteshami, Hinnebusch 1997:93; Gombár 2001:55; Goodarzi 2006:55) Teherán navštívila syrská delegace čítající čtyřicet osm členů, vedena místopředsedou vlády a ministrem zahraničí Chaddámem. Součástí dohod, které vedoucí delegace podepsal, bylo smluvené množství dovozu íránské ropy do Sýrie, které mělo plně nahradit irácké dodávky. Sýrie měla naopak dodávat smluvené množství fosfátů pro íránský petrochemický průmysl. Součástí dohod byly údajně také rozsáhlé zbrojní zakázky, které měly podpořit íránské válečné úsilí. V důsledku dohod pak Sýrie začátkem dubna uzavřela své hranice s Irákem a zavřela také ropovod, jenž vedl přes její území z iráckého Kirkúku až ke Středozemnímu moři. (Goodarzi 2006:54-55)

Jaká byla tedy vlastně logika syrsko – íránské aliance? Jaké byly příčiny jejího vzniku? Ehteshami a Hinnebusch (Ehteshami, Hinnebusch 1997:87-90) argumentují, že strach obou zemí z Iráku lze označit jako příčinu vzniku aliance, avšak pouze částečnou. Významnou roli přisuzují také anti-imperialistickému postoji, kdy koordinací svých postupů měly být schopnější čelit penetraci Spojených států v regionu a Izraeli, zejména v konfliktu v Libanonu. Goodarzi (Goodarzi 2006:13) rovněž zdůrazňuje společné antipatie vůči Iráku, avšak dodává, že zdůvodnit smysl aliance pouze takto by bylo přílišné zjednodušení. Připomíná, že je nutné na alianci nahlížet skrze prizma mezi-Arabské politiky, vůdcovských ambicí al-Asada a novou zahraničně politickou orientaci revolučního Íránu. Al-Asadův životopisec Patrick Seale opět vyzdvihuje důležitost irácké hrozby pro Sýrii, jež hledala podporu u Íránu. (Seale 1988:354) Stejně tak ovšem přisuzuje význam al-Asadových antipatií vůči předchozímu šáhovu režimu. (Seale 1988:353)

Není tak bez zajímavosti, že klíčové zdroje, které autor použil k analýze zahraničních vztahů Sýrie a Íránu, shledává vznik aliance alespoň částečně jako reakci na hrozbu, kterou

pro ně představoval Irák. V následujících kapitolách se tak autor pokusí zjistit, zda lze dojít k podobnému závěru za použití nezávisle proměnných Waltovy teorie.

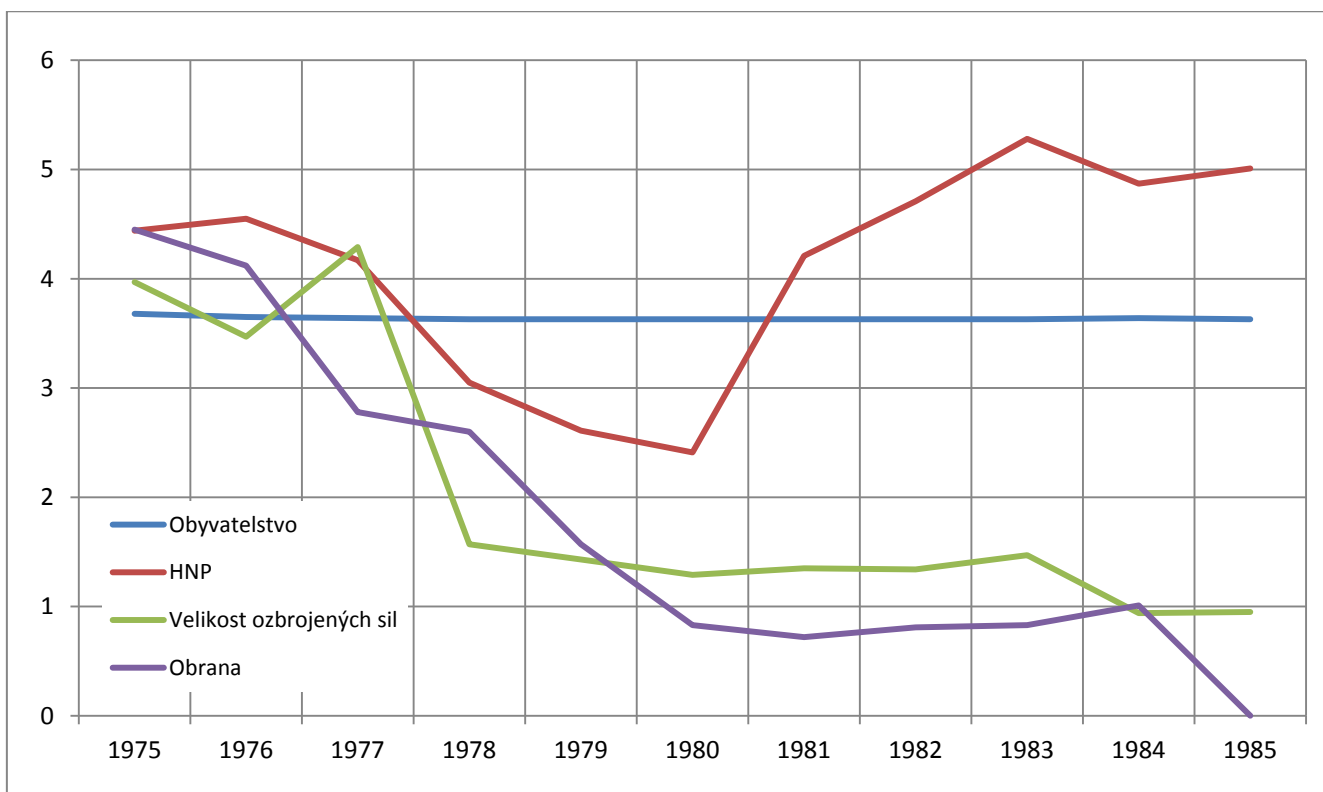
3. Poměr celkové moci Iráku oproti Sýrii a Íránu

Jak lze změřit celkovou moc státu? Důkladná analýza by nepochybně musela zahrnout početné množství ukazatelů. Výmluvným argumentem autora textu je způsob měření moci státu Stephenem Waltem, z jehož pojetí vychází. Walt za účelem poměření sil mezi dvěma nejrozsáhlejšími aliancemi v roce 1982, vedenými Spojenými státy a Sovětským svazem, uvážil čtyři klíčové ukazatele: velikost obyvatelstva, hrubý národní produkt, velikost ozbrojených sil a výdajů na obranu. (Walt 1985:34) Výsledné hodnoty jednotlivých ukazatelů států obou aliancí sečetl a navzájem vydělil, aby tak získal přibližný poměr. Z uvedených považuje autor za problematický ukazatel velikosti ozbrojených sil, který vyjadřuje celkový počet aktivních vojáků. Pomineme-li fakt, že nebere v potaz důležitá data jako počet vojáků v záloze či velikost konvenčních zbraní, především nevypovídá o tom, zda stát disponuje zbraněmi hromadného ničení (jadernými, biologickými, chemickými zbraněmi aj.) či jaká je jejich velikost. Jejich případné vlastnictví má velký odstrašující účinek a měly by tak být součástí analýzy. Přestože model zahrnující pouze tyto ukazatele může být brán s rezervou, pro přibližné odhadnutí celkové moci státu postačí. V první řadě se však autor snaží navázat na stejné matematické postupy, kterých použil Stephen Walt.

Graf č. 1 ilustruje kvantifikaci poměru celkové moci Iráku a kombinované moci Sýrie a Íránu.¹¹ Autor vyhledal konkrétní hodnoty všech čtyř ukazatelů v případě Iráku, Sýrie a Íránu v každém roce sledovaného období 1975-1985. Nalezené hodnoty Sýrie a Íránu následně sečetl a vydělil hodnotami připadajícími Iráku, aby získal číselný poměr.

¹¹ Metodu kalkulace a přehled jednotlivých hodnot ukazatelů lze nalézt v Tabulkách č.1,2 a 3 v Přílohách

Graf č. 1. Vývoj poměru kombinované moci Sýrie s Íránem oproti Iráku (na základě čtyř stanovených proměnných)

Zdroj: Vlastní výpočet autora, provedený na základě dat získaných z ročenky World Military Expenditures and Arms Transfers 1987

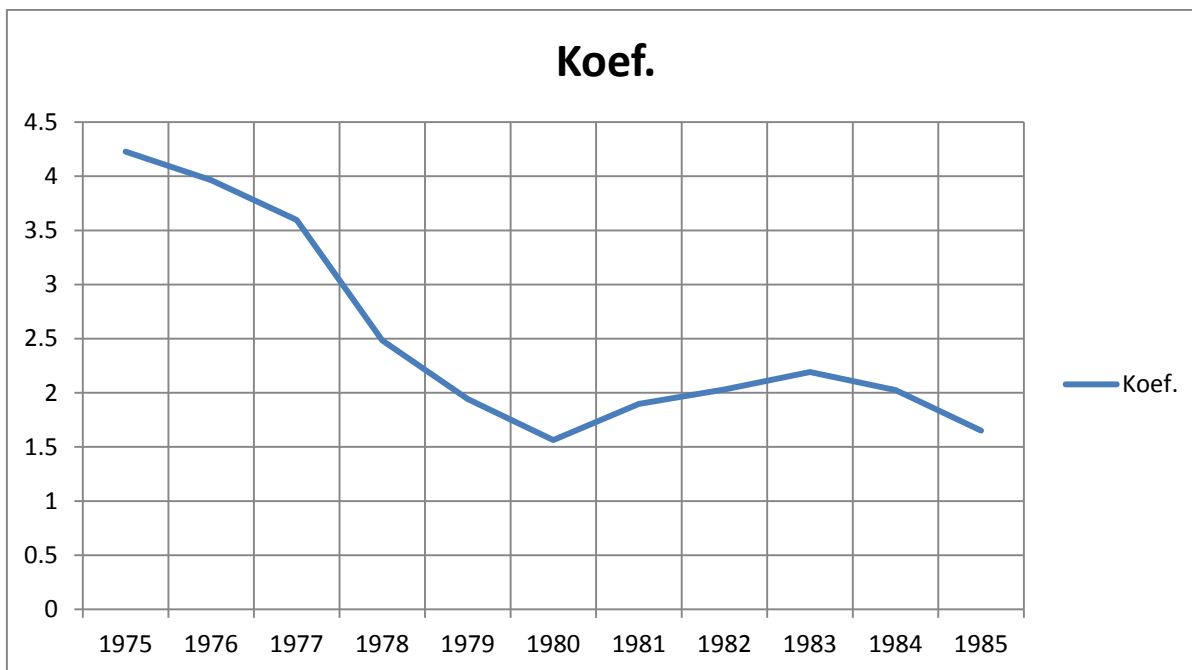
Na grafu pozorujeme trend zvyšování celkové moci Iráku oproti celkové moci Sýrii a Íránu v letech 1975 -1980. Zatímco v roce 1975 byl poměr celkové síly Sýrie a Íránu vůči Iráku přibližně 4:1, v roce 1980 se poměr snížil na přibližně 2:1. Trend snižování poměru v tomto období může být vysvětlen rostoucí iráckou ekonomikou, která zažívala v sedmdesátých letech nebývalou prosperitu. Důvodem byly především rapidně rostoucí ceny ropy po roce 1973 souběžně s její intenzivní těžbou, která v důsledku vedla k vysokým příjmům do státní pokladny Iráku. (Sluglett 2003:264-265) Tandem al-Bakr – Husajn kladl velký důraz na zbrojní průmysl a zvyšoval dovoz zbraní ze zahraničí, především ze spřáteleného Sovětského svazu. V grafu lze pozorovat zásadní zlom v roce 1980, kdy se poměr sil přestal rapidně snižovat a v následujícím roce se pak vyrovnával a začal velmi mírně stoupat v oblasti velikosti ozbrojených sil a výdajů na obranu. Především u poměru hrubého národního produktu došlo k náhlému zlomu v roce 1980 a po následující tři roky začal prudce stoupat ve prospěch Sýrie a Íránu, přičemž dosáhl sto procentního růstu v roce

1983 oproti roku 1975. Prakticky beze změny zůstala křivka obyvatelstva v celém sledovaném období, dá se tak předpokládat její minimální role v poměru sil.

Problémem však zůstává nejednotnost všech ukazatelů, kdy zejména po roce 1980 poměr sil v oblasti hrubého národního produktu prudce roste ve prospěch Sýrie a Íránu, zatímco poměr výdajů na obranu a velikosti ozbrojených sil se tak zásadním způsobem nemění.

Autor navrhnul koeficient ¹², který sjednocuje všechny čtyři ukazatele a přehlednějším způsobem demonstuje zásadní zlom v poměru sil Sýrie s Íránem a Iráku. Po procentuálním rozdělení jednotlivých ukazatelů na základě jejich „důležitosti“ provedl vážený průměr a získal výsledný koeficient. Ukazateli výdajů na obranu autor přidělil váhu 40 % z důvodu jeho největší proměnlivosti v grafu. Na podobné bázi přidělil 30 % ukazateli velikosti ozbrojených sil. Ukazateli hrubého národního produktu pak přidělil 20 % a obyvatelstvu pouhých 10 % z důvodu jeho téměř nulové proměnlivosti.

Graf č. 2 Jednotící koeficient

Autor se domnívá, že onen zásadní zlom v roce 1980 lze interpretovat jako neformální vznik aliance Sýrie a Íránu. Sýrie po irácké invazi do Íránu 22. září 1980 se k překvapení

¹² Viz. Tabulka č.3 v Přílohách

arabských států přidala v konfliktu na stranu Íránu a dodávala mu vojenský materiál. V rámci identifikace Iráku jako hrozby pro Sýrii a Írán tak autor usuzuje, že vznik syrsko – íránské aliance byl z části důsledkem rostoucí moci celkové moci Iráku.

4. Zeměpisná blízkost Iráku s Íránem a Sýrií

Walt říká, že studentům diplomacie bylo vždy vštěpováno, že sousedé sousedů jsou přátelé a že pozorujeme dlouhodobou tendenci periferních států spolčovat se proti centrální mocnosti. (Walt 1985: 10) Takovýto výrok je do značné míry kompatibilní také s oblastí Blízkého východu, kde vztahy vzájemně sousedících států opakovaně provázely četné konflikty. Státy v sousedství představují podle Walta větší nebezpečí než ty, které se nacházejí ve větší vzdálenosti. (Walt 1985:10) Pokud je tomu tak, potom historicky by měl z pohledu Sýrie i Íránu představovat Irák trvale alespoň nějakou míru hrozby. Lze konstatovat, že hrozba byla natolik velká, že byla jedním z důvodů vzniku syrsko – íránské aliance? Na tuto otázku se bude snažit tato kapitola odpovědět. Autor si uvědomuje, že kvantifikovat míru hrozby na základě neshod sousedských států je přinejmenším velice náročné. Na položenou otázku se pokusí odpovědět pomocí analýzy vybraných geopolitických faktorů, které mohou mít vliv na vztahy Iráku se Sýrií a Íránem.

Ačkoliv se autor ztotožňuje s Waltovým tvrzením o potenciálně větší hrozbě ze strany sousedících států než těch geograficky vzdálených, zůstává zde zřejmá metodologická bariéra. Na základě čeho lze posoudit, že Irák představoval pro Sýrii a Írán hrozbu jako sousedící stát, pokud se celková moc, ofensivní kapacita a agresivní úmysly státu posuzují v rámci teorie samostatně? Jakým způsobem se dá míra hrozby změřit z pohledu zeměpisné blízkosti jako nezávisle proměnné? Věnovat se ostatním třem zmíněným nezávisle proměnným a doplnit je konstatováním, že Irák byl hrozbou jednoduše proto, že je vůči Sýrii a Íránu položen nejbliže, by samozřejmě nebylo důslednou aplikací teorie rovnováhy hrozeb v celém jejím rozsahu.

Autor se tak z pohledu politické geografie rozhodl zaměřit na roli těch aspektů, které jsou předmětem velkého zájmu každého z výše uvedených států a které byly ústředním prvkem jejich rozepří. Jedná se o oblast hraničních sporů, především zdrojů vody a ropovodu.¹³

Podle Prescottta termín hraniční spor může představovat celkem čtyři odlišné typy neshod mezi státy. (Prescott 2008: 94) První, který označuje jako teritoriální, vychází z určité míry kvality pohraničního území, které je atraktivní pro stát, jež spor iniciuje. Druhý spor, takzvaný poziční, se týká konkrétního umístění hranice a bývá často důsledkem odlišného

¹³ Autor se nesnaží vyloučit existenci dalších faktorů, které by mohly mít vliv na politiku mezi jednotlivými státy, vodním a ropným zdrojům však přiřkládá klíčovou roli, neboť je obecně známým faktem, že politika státu Blízkého východu je definována z velké části bohatými zásobami ropy či naopak nedostatkem vody.

výkladu podmínek, jež hranici průběžně definovaly. K uspokojení iniciátora se dají oba typy sporů vyřešit pouze tehdy, když se hranice posune. Naproti tomu druhé dva typy sporů jsou řešitelné, aniž by se musela hranice posunout. Za prvé je to spor funkční, kdy jedna strana příliš horlivě či naopak nedbale uplatňuje pravidla hraničního přechodu. Za druhé spor týkající se čerpání zdroje, jehož rozloha přesahuje hranice jednoho státu.¹⁴

S přihlédnutím k této typologii lze konstatovat, že v irácko – syrských a irácko – iránských vztazích lze některé z těchto typů sporu identifikovat. V případě Iráku a Sýrie lze hovořit o sporu týkajícího se veletoku Eufkrat, jež je hlavním zdrojem pro čerpání vody pro oba státy. Co se týče Iráku a Íránu, vztahy obou států i jejich historických předchůdců provázely (poziční) spory ohledně vodního toku Šatt al-Arab, jehož část mezi nimi tvoří hranici. Nezanedbatelným aspektem při zkoumání irácko – syrských vztahů je rovněž trasa ropovodu Kirkúk – Baniyas, v případě irácko – iránských vztahů je důležitá také otázka kurdského obyvatelstva.

4.1 Problémové aspekty syrsko – iráckých vztahů

Tuto podkapitulu rozčlenil autor na dvě části. První část se zabývá sporem Sýrie a Iráku ohledně čerpání vody z řeky Eufkrat. Druhá část rozebírá spor těchto zemí ohledně ropovodu na trase Kirkúk – Baniyas.

4.1.1 Vodní zdroje - Eufkrat

Vodní zdroje mají na podobu vztahů těchto tří států značný vliv, neboť některé z nich musejí navzájem sdílet. Jejich obecný nedostatek na Blízkém východě byl opakovaně předmětem konfliktů, v některých případech dokonce vojenských.¹⁵ Jedny z nejdůležitějších vodních zdrojů na Blízkém východě tvoří veletoky Eufkrat a Tigris, jejichž prameny se nacházejí v Turecku a ústí vzájemným soutokem Šatt al-Arab do Perského zálivu. Zatímco řeka Eufkrat protéká Tureckem, Sýrií a Irákem, Tigris téměř výlučně Tureckem a Irákem, přičemž syrský přístup k jeho břehům tvoří pouze zhruba čtyřicet čtyři kilometrů dlouhá hranice s Tureckem.

Čerpání vody z Eufkratu je důležitým aspektem vztahů Iráku se Sýrií. Pro jejich vzájemné vztahy je však určující, v jakém pořadí států protéká řeka od svého pramene

¹⁴ Překlad autora. V originále *positional disputes, territorial disputes, functional disputes a transboundary disputes*.

¹⁵ V dnešní době je toto téma stále aktuálnější například v souvislosti s vysokým růstem obyvatelstva a v důsledku vyšší poptávky po pitné vodě, kterou však lokální zásoby nejsou schopny uspokojit.

v Turecku až po ústí v Iráku. Sýrie, ale zejména Irák jsou v tomto ohledu znevýhodněni, neboť síla průtoku vody bude vždy ovlivněna tím, jak ji stát blíže k pramenu „nastaví“. Zásadním mezníkem v této otázce se stala stavba prvních velkých přehrad na území Turecka a Sýrie, která probíhala v obou zemích téměř simultánně. Stavba přehrady Keban v Turecku probíhala v letech 1966 – 1974, téměř souběžně probíhala stavby přehrady al-Taqba v Sýrii v letech 1968 – 1973. Prakticky ihned po jejich dokončení mělo být v roce 1974 započato napouštění nádrží, nejprve v Turecku a v zápětí v Sýrii. Irák tuto akci očekával s obavami, neboť množství vody, které bylo potřeba k napouštění nádrží, se nutně muselo odrazit na síle průtoku vody podél proudu. Tomuto kroku předcházelo celkem pět schůzí všech tří zúčastněných stran v letech 1972 – 1974, které odkryly vzrůstající napětí. (Daoudy 2009: 382) Veškerá diskuze dosáhla mrtvého bodu poté, co bylo v červenci roku 1974 započato napouštění nádrží Tureckem a Sýrií. Přes vyjednané podmínky minimálního objemu vody, který měl do Iráku protékat za průběžného napouštění obou nádrží, však došlo v roce 1974 k první závažné hydro-politické krizi. Příčinou byl především neobvykle nízký počet srážek za celý rok, v důsledku čehož byl průtok řeky do Iráku oslaben ještě více, než bylo očekáváno. V zimě roku 1974 tak byl Irák postižen kritickým nedostatkem vody. (Naff, Matson 1984: 94) Na vině byla podle něj Sýrie, která tak ohrozila životy třech milionů iráckých zemědělců. Nepřátelské postoje dvou baasistických režimů, obviňujících se navzájem z pokrytectví, vyhrotily situaci téměř do válečného konfliktu. Sýrie odepřela přístup iráckých letadel do jejího vzdušného prostoru, zrušila veškeré lety syrských aerolinek do Iráku a přesunula vojenské oddíly z izraelské hranice na hranici s Irákem, kde se podle ní již hromadily irácké jednotky. (Morris 1997) Irák naopak vyhrožoval bombardováním přehrady al-Tabqa. Po neúspěšných snahách Ligy arabských států o mediaci konfliktu intervenovaly do situace Saudská Arábie a Sovětský svaz. Jejich angažmá, jež se setkal s úspěchem, bylo ulehčeno zejména díky podepsání Alžírské smlouvy v roce 1975 mezi Irákem a Íránem, ve které se Írán zavázal neposkytovat nadále finanční pomoc kurdským povstalcům v Iráku a která v důsledku značně odlehčila napětí.

Tento hydro-politický konflikt nepochybně zůstal v paměti al-Asada stejně jako Husajna. Otázka čerpání vody z Eufratu zůstala pro oba nadále citlivá a ani v následujícím období nedošlo k jakékoli významnější koordinaci úsilí řešit problém dlouhodobě. Oba baasistické režimy setrvaly v nepřátelství, zásadnější význam nemělo ani jejich krátké sblížení mezi listopadem roku 1978 a červencem roku 1979. Tato chvilková nálada byla zcela zapomenuta po vypuknutí války mezi Irákem a Íránem, ve které zaujala Sýrie jasné

stanovisko. Další hydro-politická krize však přišla až během války v Perském zálivu a prakticky nic nenasvědčuje tomu, že by se Sýrie cítila ohrožena Irákem v rámci tohoto hraničního sporu.

Je třeba zdůraznit, že se autor opírá pouze o dostupné informace. V titulech věnujících se problematice syrsko – iránské aliance¹⁶ je otázka vodních zdrojů mezi Sýrií a Íránem zmiňována jen velice okrajově. Stejně tak v přepisu tajných nahrávek konverzací Husajna s nejméně postavenými představiteli iráckého režimu, mapujících období 1979-2001, nebyla problematika čerpání vody z Eufratu diskutována. Autor se tak domnívá, že na základě jemu dostupných informací lze stěží hledat příčinný vztah mezi hydro-politickou krizí v roce 1975 a vznikem aliance v roce 1982.

4.1.2 Ropovod Kirkúk - Baniyas

Vedle nedostatku zásob vody se však Irák potýká s dalším specifickým problémem. Z hlediska exportu vlastní ropy, patří Irák mezi státy Blízkého východu nejvíce závislé na mezinárodních ropovodech, neboť nedisponuje téměř žádným přístupem k pobřeží. Vzdálenost obrovských ropných polí u Kirkúku je od Perského zálivu přibližně stejná jako od Středozemního moře. (Blake, Drysdale 1985: 339) Klíčový ropovod, který zajišťoval vývoz irácké ropy do Středozemního moře a na evropské trhy, vedl z iráckého Kirkúku do syrského Homsu, kde se dělil na dvě větve, přičemž jedním směrem pokračoval do syrského přístavního města Baniyas, druhým pak do libanonského Tripoli. Sýrii jakožto státu s minimálními zásobami vlastní ropy poskytoval ropovod vedoucí přes její území značné výhody, jež mohla využít jako páku na svého souseda. Výhodu, jež jí strategická pozice pro vývoz irácké ropy poskytovala, dokázala využít v letech 1966 a 1971, kdy pod hrozbou uzavření kohoutků dosáhla navýšení iráckých poplatků (tranzitních poplatků) za provoz ropovodu. (Blake, Drysdale 1985: 340) Přílišná závislost na manévrech Sýrie přinutila Irák k podniknutí taktických kroků. V odhodlání odstranit syrskou páku otevřel v roce 1975 nový ropovod, který se územně Sýrii zcela vyhýbal, vedoucí ze západoiráckého města Haditha na poloostrov Fao tvořící strategický přístup do Perského zálivu. K patrně nejzávažnějšímu pozastavení vývozu ropy přes Sýrii došlo v dubnu roku 1976. Důvodem byly četné politické roztržky a opětovné neshody ohledně výše tranzitních poplatků. Od poslední krize spjaté s ropovodem v roce 1971 se však mnohé změnilo.

¹⁶ Goodarzi 2006, Ehteshami, Hinnebusch 1997, Seale 1988

Přestože byla zažehnána hydro-politická krize, jež eskalovala téměř k otevřenému vojenskému konfliktu, ani podpis Alžírské dohody nesnížil napětí, jež v jejich vztazích přetrvávalo. Sýrie se neostýchala obvinít po podpisu dohody „tikrítický režim“ z odstoupení „arabské země“. (Karsh, Rautsi 1995:111) Prezident al-Asad se ocitl téměř v politické izolaci, když byl zavražděn jeho blízký spojenec saúdský král Fajsal, zatímco egyptský prezident Sadat se nadále sbližoval s Izraelem. Situace přinutila prezidenta k nouzovému kroku hledat spojence proti Izraeli v oblasti Levanty. (Seale 1988:268) Když se Sýrie pokoušela ukončit občanskou válku v Libanonu vojenskou intervencí, podpořil Irák syrské protivníky a označil syrské angažmá jako hlavní překážku dosažení míru. (Karsh, Rautsi 1995: 111) Aby zvýraznil svůj postoj, rozmístil podél své hranice se Sýrií vojenské síly, přičemž označil al-Asada za megalomana, jehož potřeštěné ambice způsobovala jatka. (Seale 1988: 285)

Právě v této atmosféře pozastavil Irák v dubnu roku 1976 dodávky ropy vedoucí do Sýrie. Ta byla nyní vmanévrována do pozice, ve které již nemohla podmínky sama diktovat. Nemohla si dovolit ignorovat finanční dopad této rozepře, neboť již na počátku sedmdesátých let tvořily tranzitní poplatky zhruba čtvrtinu jejích celkových příjmů. (Blake, Drysdale 1985:340) Své dřívější úmysly snižovat nadále závislost na Sýrii potvrdil Irák podepsáním dohody s Tureckem v roce 1975, skrze jehož území měl být vybudován ropovod vedoucí ke Středoziemnímu moři. Přestože ropa v něm začala proudit již v roce 1977, její dodávky se neobešly v budoucích letech bez problémů. Irák však dosáhl svého. Východní hranice s Íránem byla zabezpečena Alžírskou dohodou a jeho závislost na syrském ropovodu byla značně omezena. Když v únoru roku 1979 podepsal dohodu se Sýrií a znovuotevřel trasu Kirkúk-Homs-Baniyas (nikoliv však Homs-Tripoli), nechal ropovodem v příštích dvou letech demonstrativně proudit pouze množství 200 000 – 300 000 barelů za den (b/d), přestože celková kapacita obsáhla až 1.1 milion b/d. (Blake, Drysdale 1985: 341)

Strategicky slibná pozice Iráku však neměla dlouhého trvání. Po vypuknutí války s Íránem byla přeprava ropy skrze irácké terminály v Zálivu znemožněna a Irák se musel opět spoléhat pouze na vývoz ke Středoziemnímu moři. Znovuotevření ropovodu na trase Homs-Tripoli se mu podařilo vyjednat v prosinci roku 1981. Linka však byla dvakrát vyhozena do povětří, nejprve týden po jejím znovuotevření, podruhé pak v březnu roku 1982. Za oběma útoky stáli pravděpodobně šíitští stoupenci Chomejního. (Blake, Drysdale 1985:341) Sýrie se zprvu zdráhala podpořit otevřeně Írán v jeho válečném úsilí se svým sousedem kvůli vlastní finanční závislosti na irácké ropě. Zábrany však padly po jejím podpisu dohody v březnu

1982, ve které se Írán zavázal nahradit iráckých 175 000 b/d výměnou za dodávky zbraní a především uzavření ropovodu Kirkúk – Baniyas.

Role ropovodu byla ve vztazích Iráku se Sýrií nezanedbatelná. Krize spjatá s výší tranzitních poplatků v letech 1976-1979 však nebyla odděleným problémem, byla integrální částí především politických konfliktů, které vyvěraly ze vzájemné nesnášenlivosti konkurenčních baasistických režimů. Jak uvádí Sluglett, mezi oběma stranami Baas, nefiguruje zásadnější ideologický rozdíl, a tudíž se legitimita jedné odvozuje z nelegitimnosti té druhé. (Sluglett 2003:233) Podle Karsh a Rautsiho (Karsh, Rautsi 1995:112) byla také důležitá osobní nevraživost Husajna vůči al-Asadovi, kterého považoval patrně za nejnebezpečnějšího arabského rivala. Stupňované napětí mezi oběma však bylo nečekaně přerušeno na konci roku 1978 po podepsání dohod z Camp David, které dočasně zastínily veškeré spory Sýrie a Iráku a vedly k chvilkové, avšak neefektivní spolupráci. Náhlý entusiasmus pro sjednocení obou států vyvrcholil vytvořením spojeného vyššího politického výboru. Jeho první zasedání v listopadu 1978 se ještě neslo v dobré atmosféře, avšak už druhé zasedání v lednu 1979 bylo bezvýsledné a třetí v červnu skončilo fiaskem v důsledku Husajnova nezájmu. (Karsh, Rautsi 1995:113)

Dvě velké krize, týkající se čerpání vody z Eufratu a poskytování syrského území pro irácký ropovod byly postupně zažehnány, první v roce 1975, druhá pak v roce 1979. Autor nenalezl žádný důkaz toho, že by tyto spory hrály jakoukoli významnější roli v období mezi únorem roku 1979 (znovuotevření ropovodu Kirkúk-Baniyak) a březnem 1982 (obchodní dohoda s Íránem), tedy období, jež bylo pro vytvoření aliance Sýrie s Íránem klíčové. V nedávno zveřejněném přepisu nahrávek (Woods 2011) z let 1978-2001, které obsahují interní debaty mezi Saddámem Husajnem a jeho nejbližšími spolupracovníky, nepadla v klíčových letech 1979-1982 zmínka o problémech s čerpáním vody z Eufratu či ropovodem Kirkúk – Baniyas ani jedenkrát. Jen velice okrajově se o nich zmiňuje Patrick Seale, životopisec al-Asada, Efraim Karsh a Inari Rautsi, autoři politické biografie Husajna. Ani dva tituly, které podrobně mapují vývoj syrsko – iránské aliance od svých počátků jim nepřikládají větší důležitost. (Goodarzi 2006, Ehteshami, Hinnebusch 1997) Na druhou stranu, problémem zůstává omezená dostupnost zmíněných databází, archivů a mnohých zpravodajských médií, bez nichž je jakákoli analýza této problematiky předem značně limitovaná. V rámci vybraných aspektů vodních a ropných zdrojů však autor neidentifikoval Irák jako hrozbu pro Sýrii.

4.2 Problémové aspekty irácko – iránských vztahů

4.2.1 Šatt al-Arab

V případě Iráku a Íránu se bude autor zabývat rolí vodního kanálu Šatt al-Arab v klíčovém období, jež předcházelo vzniku syrsko – iránské aliance.

Sedmdesátá léta se v oblasti Zálivu nesla ve znamení šáhova úsilí o dosažení regionální dominance. Šáh byl alarmován oznámením o zamýšleném odchodu britských vojenských sil z regionu na konci šedesátých let, zároveň to však byla příležitost postavit se do role garanta bezpečnosti Zálivu. (Karsh 1987:5) V této snaze ho podporovali také jeho západní spojenci, především USA a Velká Británie, kteří měli hlavní zásluhy na expanzi jeho vojenských sil. Svým konceptem „strategické autarkie“ sledoval šáh dva cíle: zajistit obranyschopnost státu proti vnějším hrozbám a zvyšovat jeho moc v regionu.

Do tohoto konceptu pak zapadal jeho krok v dubnu roku 1969, kdy jednostranně vypověděl smlouvu s Irákem z roku 1937 o pravidlech platby Šatt al-Arabu. Smlouva definovala hranici mezi státy na značně nejnižšího stavu vody na východním břehu řeky. (Karsh, Rautsi 1995:74-75) Irák díky ní získal kontrolu nad celým kanálem, neboť lodě, které v něm proplouvaly, musely mít irácké lodivody a nést iráckou vlajku, navíc musely platit průjezdní poplatky. Tyto podmínky Írán odmítl a zpochybnil tak status quo v okamžiku, kdy v dubnu proplula kanálem iránská obchodní loď, doprovázena námořnictvem a stíhačkami. (Karsh 1987:8) Irácká strana se odvolávala na mezinárodní normy, které byly podle ní porušeny a ve frustraci vyhostila zhruba 10 000 Íránců ze země a oživila starý nárok na provincii Chúzistán (Arabové ji označují jako Arabistán). V provincii totiž žije smíšené arabsko – perské obyvatelstvo a není náhodou, že se v něm nacházejí bohaté zásoby ropy. Jakmile Irák vytáhl toto bolestivé téma, vzájemné vztahy klesly na bod mrazu. (Karsh, Rautsi 1995:76) Saddám Husajn dobře věděl, že agresivní odpověď si Irák nemohl dovolit, neboť na něj byl vyvíjen tlak souběžně na dvou frontách, přičemž ta druhá byla na domácí půdě. Palčivá Kurdská otázka pronásledovala baasistický režim už od jeho příchodu k moci a teprve zdlouhavá tajná vyjednávání Saddáma s vůdcem povstalců Barzáním vedla k příměří v podobě Březnového programu roku 1970. Dalekosáhlé ústupky, mezi nimi zejména uznání Kurdů jako zvláštního národního celku a práva na autonomii, však Husajn nikdy ve skutečnosti uskutečnit nechtěl. (Karsh, Rautsi 1995:80) Sever země, kde se toto etnikum nacházelo, představoval pro Irák důležitou hospodářskou oblast. Tamní zdroje ropy představovaly dvě třetiny celkových zásob a úrodná půda byla hlavní obilnicí země.

Přestože byl Saddám plně zaměstnán v domácí politice kurdskou otázkou, stejně jako šáh měl ambice zaplnit mocenské vakuum, které vzniklo po odchodu britských vojsk z Perského zálivu v roce 1971. Jeho nepřátelský postoj vůči svému sousedovi se ještě více prohloubil poté, co šáh zabral tři strategicky položené ostrovy (Malý Tunb, Velký Tunb, Abu Musa) u Hormuzského průlivu a prohlásil je za součást Íránu. Irák okamžitě přerušil diplomatické vazby s Íránem. Jeho stížnosti u OSN, stejně jako návrh na zasedání Ligy Arabských států, aby veškeré arabské země přerušily styky s Íránem, však nebyly vyslyšeny. Irák se tak uchýlil k vyhoštění více než 70 000 Íránců ze země. (Rajae 1993:12-13)

Přestože říjnová arabsko – izraelská válka na chvíli přerušila srážky režimu s Kurdy a dokonce vedla k dočasnému obnovení diplomatických vztahů s Íránem, stávala se situace v roce 1973 stále kritičtější. Baasistický režim stále nebyl konsolidován a Husajnova pozice byla soustavně ohrožována rostoucím vlivem šéfa bezpečnosti Kazzára. Po neúspěšném puči byl však s dalšími spojenci postaven před soud a následně popraven. Zatímco na domácí půdě se situace mírně zklidnila, Kurdové požívali stále větší technické pomoci od USA a Íránu a již v říjnu měl Barzání k dispozici protiletadlový systém, shromažďoval dezertéry z irácké armády a získal na svou stranu velkou část studentů a intelektuálů z Iráku i ze zahraničí. (Sluglett 2003:189)

V letech 1971 – 1974 docházelo často k hraničním přestřelkám mezi Irákem a Íránem. Irák, byť měl v té době s Kurdy uzavřené příměří, byl nadále plně zaměstnán domácí politikou a vypuknutí otevřeného válečného konfliktu se snažil vyhnout. V zimě roku 1973, po četných úhybných manévrech Saddáma a žádného hmatatelného výsledku vyjednávání vypuklo povstání Kurdů znovu. (Karsh 2002:8) V únoru roku 1974 se snažil protlačit hraniční spory s Íránem na agendu Rady bezpečnosti OSN. Ani příměří sjednané OSN na jaře 1974 však nepřineslo uspokojivé kompromisní řešení a trvalo celý další rok, než bylo dosaženo dlouhodobějšího vyřešení konfliktu.

Přes počáteční úspěchy se irácká armáda na podzim roku 1974 dostala do patové situace. Ta se pro Irák ještě více zkomplikovala, když na straně Kurdů vstoupila do bojů iránská armáda, která zašla dokonce tak daleko, že v lednu roku 1975 rozmístila v Iráku dva pluky. (Karsh 1987: 9, Karsh, Rautsi 1995:87)

Saddám Husajn byl pod obrovským tlakem. Konflikt stále nebyl u konce a armádní výdaje na válku se neustále šplhaly nahoru, z původních 102 milionů iráckých dolarů v roce 1972 na 236 milionů v roce 1974 a v roce 1975 dosáhly 356 milionů iráckých dolarů.

(Farouk-Sluglettová, Sluglett 2003:194) Ztráty na lidských životech, jak později přiznal sám Husajn (Karsh, Rautsi 1995:88), převýšily na irácké straně mezi březnem 1974 a březnem 1975 počet 60 000. Byl tak nucen dosáhnout dohody se šáhem, která by přerušila podporu Kurdské straně. Toho se mu po několika jednáních podařilo na summitu OPECu v Alžíru dne 6. března 1975.

Obsahem dohody bylo obnovit bezpečnost a vzájemnou důvěru podél společné hranice a ukončit tak veškeré akce podvratného charakteru. Dále byla vytyčena definitivní hranice mezi státy na základě Konstantinopolského protokolu z roku 1913 a následné ústní dohody z roku 1914. Především však byla vytyčena říční hranice po střední oceánské linii (tzv. princip *Thalweg*). (Rajae 1993:14) V praktické rovině se tak šáh zavázal zastavit veškerou pomoc kurdským povstalcům, výměnou však získal daleko více. Saddám přesunul polovinu kanálu Šatt al-Arab pod kontrolu Íránu a musel se vzdát nároku na provincii Chúzistán. Z neformálního hlediska tak byla potvrzena dominance Íránu v oblasti Perského zálivu. Dvě ohniska sporů, kurdská otázka a Šatt al-Arab, byla tedy urovnána Alžírskou dohodou. Přestože Saddám Husajn musel přistoupit na značné kompromisy, byla to pro něj malá oběť oproti tomu, co bylo v sázce. Dohoda mu poskytla zoufale potřebný oddech, aby mohl zkonsolidovat své postavení a nachystat se na rozhodující skok vpřed. (Karsh, Rautsi 1995:115)

Mezník Alžírské dohody znamenal především rapidní zlepšení vztahů Iráku s Íránem, které zůstaly přátelské až do svrhnutí šáha začátkem roku 1979. Toto období, které Karsh nazývá trefně Pax Irana (Karsh 1987:9), charakterizují dva významné trendy. Zaprvé, irácký režim postupně rozvolňoval vztahy se socialistickými zeměmi, čímž sledoval přiblížení se v globálním měřítku Spojeným státům a v regionálním měřítku umírněným arabským státům. Za druhé, výkonná moc se stále více soustřeďovala v rukou Saddáma Husajna. (Farouk-Sluglettová, Sluglett 2003:206) Již dříve bylo průvodním jevem, že v důležitých zahraničně politických otázkách zastupoval prezidenta al-Bakra jeho náměstek, tedy Husajn, nicméně nyní se al-Bakr stále více stával pouhou symbolickou figurou. O to více mohl Saddám pohodlně uskutečňovat své plány, jako zejména masivní zvýšení dovozu zbraní po roce 1977.

Konec sedmdesátých let otrásl Blízkým východem několika směry. Zatímco letité sbližování Egyptu s Izraelem vyvrcholilo podpisem dohod z Camp David na podzim roku 1978, v Íránu docházelo ke stále větším nepokojům obyvatelstva. Saddámovi obnovená nestabilita na východní hranici rozhodně nepřišla vhod. S velkým znepokojením sledoval

postupný zánik moci bývalého nepřítele šáha, byl ochoten mu poskytnout veškerou možnou pomoc. Ještě v říjnu roku 1978 na šáhovu žádost vypověděl z Iráku ajatolláha Rúholláha Chomejního, který zde vedl ostrou kampaň proti šáhovi. (Karsh, Rautsi 1995:115) Avšak když iránské domácí nepokoje přerostly v lidovou vzpuru, pragmatický Saddám se od něj distancoval. Mezitím vnitřní nepokoje obyvatel v Íránu, způsobené z velké části propastnými rozdíly mezi nižší třídou a bohatnoucí vyšší třídou, se stále stupňovaly. (Brož 2007:22) Dne 26. ledna následujícího roku vyústily v odchod šáha a jeho rodiny ze země a po dvou a půl tisíci letech tak byla spolu s ním odstraněna monarchie. Příchod ajatolláha Chomejního v únoru k moci a sním i islamizace Íránu znepokojilo mnohé arabské státy, zejména však svého západního souseda.

Přestože vzájemné vztahy zůstaly korektní do iránské revoluce, po lednu roku 1979 se situace zcela změnila. Chomejní jako by téměř všechna spojenectví či nepřátelství převrátil naruby. Saddámovi nezbylo nic jiného než legitimitu nového režimu uzнат. Učinil tak den po Sovětském svazu a Sýrii, 13. února. (Ehteshami,Hinnebusch 1997:207)¹⁷ Chomejního politika byla přitom od počátku namířena proti baasistickému režimu. Jeho cílem bylo expandovat šíitský islámský fundamentalismus do ostatních arabských států a nijak se tím netajil. V tomto ohledu byl Saddám velmi znepokojený a měl k tomu pádný důvod. V zemi, kde zhruba šedesát procent obyvatel jsou vyznáním šíité, kterým je systematicky odmítána jakákoli větší účast na vládnutí, je výskyt rozsáhlých nepokojů pravděpodobný o to více, pokud jsou k tomu otevřeně vyzýváni.

Vztahy obou zemí byly velice napjaté. Do popředí se dostaly staronové územní spory, např. o strategicky položené ostrovy u Hormuzského průlivu, provincie Chúzistán a především kanál Šatt al-Arab. Iráčané poukazovali na skutečnost, že Írán vyzývá iráckou šíitskou opozici, aby povstala a chopila se moci, a Íránci si stěžovali, že Iráčané podněcují nepokoje v Chúzistánu. (Farouk-Sluglettová,Sluglett 2003:292) Zejména část hranice, kterou tvoří Šatt al-Arab, se stala hlavním symbolem jejich nepřátelství. Znovu se objevovaly pohraniční srážky. Irácký letecký výpad na iránské území v červnu 1979 zabil šest lidí, a přestože týden po útoku následovala formální omluva, docházelo k podobným incidentům pravidelně a od února do září 1980 byly na denním pořádku. (Farouk-Sluglettová,Sluglett

¹⁷ Datum, kdy Irák uznal Chomejního režim, se ovšem liší v Sluglettovi, který uvádí 12. února. Autor se přiklání k datu 13. února. Tato mírná odchylka nemá žádný vliv na tuto práci.

2003:292) Husajn později uvedl, že pouze v letech 1979 a 1980 došlo k celkem 560 pohraničním incidentům. (Drysdale 1985:86)

Stejně tak docházelo v červnu 1979 k pravidelným anti-baasistickým demonstracím, z nichž některé zahrnovaly útoky na Iráčany či jimi vlastněná zařízení v Iráku. Demonstrace byly přitom doprovázeny agresivní mediální kampaní, která vyzývala k povstání iráckého lidu a svrnutí baasistického režimu. (Karsh 1987:12) Na konci roku 1979 Írán vyhlásil svou anti-baasistickou kampaň obnovením podpory pro irácké Kurdy. Také poskytl morální a materiální podporu šíitským podzemním hnutím, zejména pak straně al-Daawa. Revoluční režim podnikal četné teroristické útoky proti prominentním iráckým úředníkům, z nichž nejvýznamnější byl neúspěšný pokus o atentát na místopředsedu vlády Táríka Azíze prvního dubna 1980. (Karsh 1987:12) Napětí stupňovaly časté vzájemné verbální útoky obou vůdců.

V dubnu 1980 se situace na hranici zhoršila ještě více, když se ozbrojené útoky rozšířily podél celé hranice a na takovéto úrovni zůstaly až do srpna 1980, kdy obě strany započaly těžké boje, ve kterých se již používala těžká vojenská technika. (Karsh 1987: 12) Boje na hranici mezi oběma státy se tentokrát zásadně lišily od těch předchozích za šáhova režimu. Šáh byl považován za protivníka racionálního, byť nepříjemného a nesnažil se svrhnout baasistický režim, ale pouze ho oslabit. Naproti tomu revoluční režim byl považován za iracionálního aktéra, který pronásleduje nekompromisní ideologii a nelze se s ním dohodnout. (Karsh 1987:13)

Přínosným může být pro objasnění situace záznam schůze Saddáma Husajna s Radou revolučního velení dne 16. září 1980, tedy těsně před počátkem války. Schůze se zabývala posledním vývojem bojů v pohraničí a stanovenými vojenskými cíli, diskutoval se rovněž kanál Šatt al-Arab a provincie Chúzistán, kterou Husajn označil jako území odcizené Iráku. (Woods 2011:132) Uvedl, že iránský revoluční režim od počátku ignoruje požadavek postoupit úplnou kontrolu Šatt al-Arabu Iráku. Jako již dříve, i nyní obhajoval svůj postup jako kroky ve prospěch lidu. O odcizeném území části Šatt al-Arab hovořil jako o území odcizené iráckému lidu, který je schopen získat území zpět. (Woods 2011:133-134)

Záhy záležitost vodního kanálu více stupňoval, když uvedl, že Irák musí využít této historické příležitosti získat zpět celý kanál pod svou kontrolu, neboť jindy už to nemusí být možné. Právě zde také dodává, že není třeba se obávat významnější reakce ze strany Íránu, neboť bude omezená (Woods 2011:135). V závěru konverzace Saddám dokonce říká, že tohoto cíle nelze dosáhnout jinak než vojenskými prostředky, stejně jako dalších případných

cílů položených v samém nitru Íránu. (Woods 2011:137-138) Po této schůzi měl následující den projev před Národním shromážděním, ve kterém vypověděl Alžírskou dohodu. Pár dní na to, 22. září pak zahájil válku proti Íránu.

Při zkoumání vztahů Sýrie a Iráku byly objeveny dva zásadní body. Prvním byla hydropolitická krize z roku 1975, která v důsledku vedla ke značnému zhoršení jejich vztahů, druhým pak uzavření ropovodu Kirkúk-Baniyas v letech 1976-1979. Nelze však předpokládat, že by tyto události z Iráku činily bezprostřední hrozbu pro Sýrii. Již těsně před faktickým odchodem šáha z Íránu se obě země sbližovaly, přestože to byla pouze záležitost několika měsíců. Nicméně ani v období ochlazení jejich vztahů, tedy mezi jmenování Saddáma prezidentem a faktickým vznikem syrsko – iránské aliance nenalezl autor příčinu pro označení Iráku jako hrozby pro Sýrii. Naproti tomu ve vztazích Iráku a Íránu autor takovou příčinu našel. V roce 1980 byla otázka vodního zdroje Šatt al-Arab značně vyhrocena a byla zásadním důvodem vypuknutí otevřeného válečného konfliktu mezi těmito státy. Lze tak konstatovat, že Irák v roce 1980 představoval hrozbu pro Írán v souvislosti se zeměpisnou blízkostí.

Autor v této kapitole pracoval s omezenými zdroji a bylo jeho volbou zkoumat vybrané aspekty sousedských vztahů těchto tří států. Na základě tohoto postupu se však domnívá, že nezávisle proměnná zeměpisné blízkosti není prokazatelná jako příčina vzniku syrsko – iránské aliance. V klíčovém roce 1980 totiž autor nezaznamenal ve vztazích Iráku a Sýrie přítomný ani spor ohledně vodního zdroje či ropovodu.

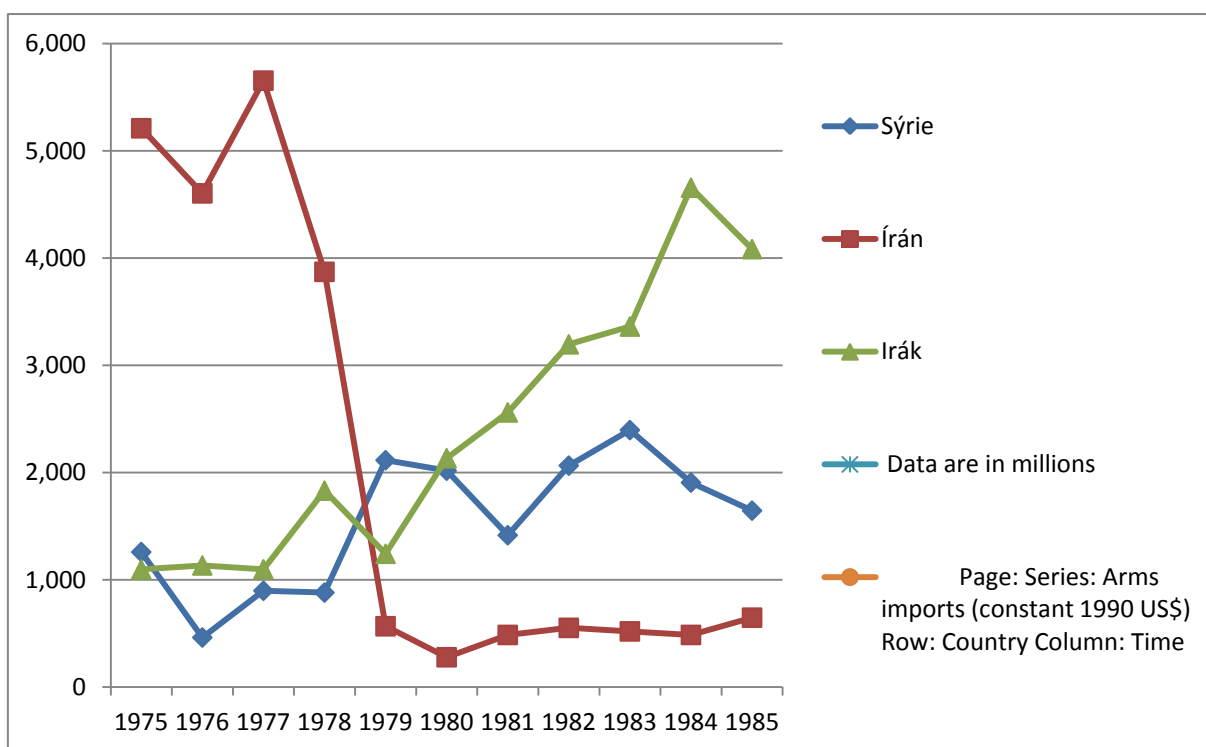
5. Ofensivní kapacita Iráku

Podle Walta iniciují státy s velkou ofensivní kapacitou alianci spíše, než ty státy, které jsou vojensky slabé či jsou schopny pouze obrany. (Walt 1985:11) Zároveň však upozorňuje, že efekty ofensivní kapacity se mohou lišit. Na jednu stranu se může okamžitá hrozba, kterou ofensivní kapacita představuje, stát podnětem pro ostatní k založení aliance, na druhou stranu pokud ofensivní kapacita nabízí možnost rychlého vítězství, mohou být ostatní státy náchylné k bandwagoningu. (Walt 1987:24-25)

Tak či onak, faktor ofensivní kapacity je nevyhnutelně propojen s faktorem zeměpisné blízkosti stejně jako faktorem celkové moci státu. Autorovi se proto jeví obtížnější tyto faktory oddělit a zkoumat jednotlivě. Walt naznačuje, že ofensivní kapacita se dá vnímat ve smyslu rozsáhlých vojenských sil. (Walt 1987:24) Většina států Blízkého východu je v otázce vojenských sil závislá na dovozu moderních zbraní ze zahraničí. Toto je rovněž případ Sýrie, Iráku a Íránu. Autor proto bude věnovat pozornost především dovozu zbraní do těchto států. Pokud má představovat Irák hrozbu jak pro Sýrii, tak pro Írán a být důvodem k jejich spojení, bude nutné prokázat, že v klíčovém období formování aliance v letech 1979-1982 měl Irák velkou ofensivní kapacitu. Pokud tomu tak bylo, bude nutné rovněž sledovat, zda Sýrie a Írán na tento faktor nějakým způsobem reagovala, například zvýšením jejich dovozu zbraní. Dovoz zbraní do těchto zemí autor vyobrazil v Grafu č. 3 na základě dat získaných z databáze Světové Banky.¹⁸

¹⁸ Data jsou seřazena v Tabulce č. 4

Graf č. 3: Dovoz zbraní do Íránu, Iráku a Sýrie ve sledovaném období 1975-1985

Zdroj: Vygenerováno z databáze Světové Banky

Graf znázorňuje import zbraní do Íránu, Iráku a Sýrie. Na ose x jsou zaznamenány jednotlivé roky období 1975 – 1985. Osa y představuje hodnotu dovezených zbraní v milionech amerických dolarů.

Z grafu lze vysledovat několik zásadních údajů. V letech 1975 – 1978 byl dovoz zbraní do Íránu několikanásobně vyšší než do Sýrie a Iráku. Tento fakt lze zasadit do kontextu rostoucích ambicí šáha, který se v sedmdesátých letech snažil stavět Írán do role dominantního aktéra Perského zálivu. (Karsh 1987:10) Tento cíl podporovali jeho hlavní spojenci Spojené státy a Velká Británie masivním dovozem svých zbraní. Již v roce 1975 zahájil šáh dlouhodobý plán zdvojnásobit vojenské síly pěchoty, letectva a námořnictva. (Karsh 1987:10) V letech 1975-1977 pozorujeme ostrý kontrast mezi masivním dovozem zbraní do Íránu a nízkým dovozem do Iráku. Po roce 1977 však začal dovoz zbraní do Íránu klesat. V roce 1978 se jeho hodnota snížila o téměř dvě miliardy amerických dolarů, avšak stále byla zhruba dvojnásobně vyšší než v případě Iráku a zhruba čtyřnásobně vyšší než v Sýrii. Zásadním zlomem se stal rok 1979, kdy hodnota dovozu zbraní v Íránu téměř sedminásobně klesla oproti předchozímu roku. Důvodem byla revoluce v Íránu, která

odstranila šáha. Novým vůdcem Íránu se stal Chomejní, který zaujal nepřátelský postoj vůči hlavnímu dovozci zbraní, Spojeným státům. V tomto postoji setrval i následující léta ve sledovaném období.

V případě Íráku pozorujeme v letech 1975-1977 nízký dovoz zbraní v porovnání s Íránem. Saddám Husajn měl v této době málo prostoru pro rozvoj zbrojního průmyslu, pozornost věnoval především upevnění svého postavení a zklidňování domácí scény po dramatických bojích s kurdskými povstalci a šáhem.(Karsh 1987:10) Svou pozornost začal obracet na zvýšení dovozu v roce 1977. Od roku 1979 již zaznamenáváme jeho rapidní růst, neboť Saddám zintenzivnil budování armády. Mezi Saddámovým příchodem k moci v červenci 1979 a invazí do Íránu v září 1980, tedy v době počáteční fáze vzniku aliance, byla irácká pozemní armáda zvětšena o přibližně 800 tanků, 600 obrněných transportérů a asi 100 děl, většinou samohybných. Tato výzbroj umožnila armádě, aby zvýšila bojovou sestavu z 10 na 12 divizí. Irácké letectvo se v tomto období tolik nezvětšilo, pokud nepočítáme nákup 40 helikoptér, byla však urychlena jeho modernizace. (Karsh 1987:12) Na počátku irácko – iránské války byl Irák největším dovozcem ze všech tří států a již v době formování syrsko – iránské aliance v letech 1980 – 1982 převýšil jejich společnou hodnotu. Na tento graf je třeba upozornit v souvislosti se zlomovým rokem 1980, kdy se přestal vyvíjet poměr celkové moci Íráku oproti Sýrii s Íránem v jeho prospěch a kdy vznikala aliance. Jak uvádí Karsh (Karsh 1987:13), z čistě vojenského hlediska nemohla být irácká invaze v roce 1980 načasována lépe.

Je tedy závěrem třeba upozornit na dvě věci. Za prvé, ofensivní kapacita Íráku převážila ve sledovaném období poprvé ve prospěch Íráku právě v roce 1980. Naproti tomu však nelze z grafu vypozařovat jakoukoliv reakci Sýrie a Íránu v oblasti dovozu zbraní. Jejich hodnota zůstala přibližně stejná či v případě Sýrie dokonce klesla. Autor tedy prokázal vyšší ofensivní kapacitu Íráku než li v případě Sýrie či Íránu, avšak nepodařilo se mu prokázat, že se v tomto ohledu cítila Sýrie či Írán nějak ohrožena. Trend dovozu zbraní v letech 1978-1981 je v Sýrii a Íráku zcela opačný a logice hrozby neodpovídá. Jednoznačné stanovisko, zda představoval pro oba státy Irák hrozbu z pohledu ofensivní kapacity jako nezávisle proměnné, z této kapitoly nevyplývá. Důkladné zkoumání této proměnné vyžaduje podstatně širší prostor, než jakým je tato práce vymezena.

6. Agresivní úmysly Iráku

Prokázat přítomnost proměnné agresivních úmyslů v případě Iráku je úkolem zdaleka nejnáročnějším. Náročné je za prvé zkoumat tento faktor odděleně od faktoru zeměpisné blízkosti, který je s ním úzce propojen. Za druhé, je otázkou, jakou podobu musí mít úmysly státu (Iráku), aby se daly označit za agresivní. Jakým způsobem by se dala míra agrese kvantifikovat? Situaci dále komplikuje fakt, že státy na Blízkém východu často používají agresivní rétoriku vůči ostatním, jež je jakousi specifičností tohoto regionu. Komplexnosti tohoto úkolu pak dominuje postava Saddáma Husajna. Zdánlivě by mohl být tento úkol jednodušší, pokud všechny klíčové oblasti politiky státu ovládá jeden subjekt (Husajn), u kterého se dají zkoumat agresivní úmysly. Potíž je však v tom, že Saddám Husajn byla osoba značně komplikovaná a porozumět jí dostatečně na to, aby se daly u ní hledat agresivní úmysly, znamená provést velice důkladnou analýzu její politické praxe stejně jako psychologického profilu.

Nakolik rozsáhlou analýzu vyžaduje proměnná zeměpisné blízkosti, proměnná agresivních úmyslů, zvláště pak Saddáma Husajna, vyžaduje mnohem důkladnější pozornost. Je naprosto nezbytné obezřetné zacházení s početným množstvím zdrojů, především Saddámovými rozhovory, prohlášeními a jeho biografiemi (případně publikacemi typu *The Saddam Tapes*) pro skutečné vykreslení jeho postojů. Právě rozlišení Saddámovy osoby veřejné od osoby soukromé je v tomto případě klíčové. Pro tento účel budou zapotřebí především primární zdroje, které však autor nemá k dispozici. Neschopnost odhadnout jeho skutečné úmysly ani mezi jeho nejbližšími lze velice dobře (byť poněkud extrémně) demonstrovat na dvou příkladech: jeho nevlastního bratra a někdejšího šéfa bezpečnosti Barzána al-Tikritího a jeho švagra a zároveň ministra obrany Adnana Khairalláha. Aniž by cokoli předem tušili, byli oba dva odstraněni ihned, jakmile je Saddám podezíral z vedlejších úmyslů (Barzána) či ho zastiňovala jejich popularita (případ Adnana).

Tato práce však v důsledku svého omezeného rozsahu nemůže aspirovat na takovéto cíle, proto ponechává autor tuto kapitolu otevřenou. Tato proměnná vyžaduje komplexní přístup, který je lákavý pro práci širšího rozsahu, jakou je například práce diplomová.

Závěr

Text měl za úkol zjistit, zda lze vysvětlit vznik syrsko – iránské strategické aliance jako reakci na vnější hrozbu ze strany Iráku. Pomocným nástrojem měla být teorie rovnováhy hrozeb, která v obecné rovině předpovídá, že státy se budou spolčovat vždy proti vnější hrozbě. Aby mohl být stát považován za hrozbu, musí splňovat čtyři podmínky, v tomto textu nezávisle proměnné. Autor pracoval s těmito proměnnými: celková moc, zeměpisná blízkost, ofensivní kapacita a agresivní úmysly.

Autor provedl v druhé kapitole analýzu postavení obou států na poli mezinárodních vztahů před a po odchodu šáha, aby tak získal přehled o průběhu formování aliance. Z diskuze vyplynulo, že ač formální vznik aliance je datován do počátku roku 1982, došlo k rapidnímu rozvoji vztahů již v roce 1980 poté, co Sýrie jako jeden z mála států podpořila Írán při irácké invazi. V této souvislosti autor zjišťoval, zda u Iráku byly přítomny nezávisle proměnné, přičemž se zaměřil právě na rok 1980. V případě první proměnné (třetí kapitola), celkové moci státu, kopíroval matematický výpočet samotného Walta. Autor tak získal poměr mezi celkovou mocí Sýrie a Íránu a celkovou mocí Iráku v každém roce období 1975-1985. Autor pozoroval trend, kdy se v období 1975-1980 zvyšovala celková moc Iráku oproti Sýrii a Íránu. V roce 1980 byl tento trend narušen a v období 1980-1985 se naopak zvyšovala celková moc Sýrie a Íránu oproti Iráku. Onen zlomový rok 1980 považuje autor za počátek sblížování se Sýrie s Íránem. V důsledku tak potvrdil přítomnost proměnné celkové moci u Iráku a chápe ji jako částečnou příčinu vzniku aliance. Ve čtvrté kapitole sledoval vztahy Iráku se Sýrií a Íránem z pohledu zeměpisné blízkosti. Bezprostřední iráckou hrozbu v roce 1980 byl schopen potvrdit ve vztazích Iráku s Íránem, nikoliv však ve vztazích Iráku se Sýrií. V komplexním zhodnocení tak nelze potvrdit přítomnost irácké hrozby z pohledu zeměpisné blízkosti, neboť z pohledu této proměnné neměla Sýrie důvod k alianci s Íránem. V kapitole páté sledoval autor masivní růst dovozu zbraní do Iráku v klíčových letech 1978-1981 a tedy růst jeho ofensivní kapacity, nicméně nezpozoroval žádnou reakci na tento vývoj ze strany Sýrie či Íránu. S více primárními zdroji by bylo takové hodnocení jistě kvalitnější, proměnnou by se autor mohl více zabývat v diplomové práci.

Z hlediska metodologické bariéry se práce potýkala s problémem, jak lze kvantifikovat některé z nezávisle proměnných, především proměnnou zeměpisná blízkost a proměnnou agresivní úmysly (třetí a šestá kapitola). Pokud se pokoušíme identifikovat stát jako hrozbu z pohledu zeměpisné blízkosti, jakým způsobem lze změřit a prokázat, že hrozba je či není přítomna? Podle jakých kritérií lze usoudit, že agresivní úmysly státu jsou natolik evidentní,

že je lze považovat za hrozbu? Problematické je to zvláště pak v blízkovýchodním regionu, kde skutečné zájmy státu jsou zahaleny do specifické arabské rétoriky. Identifikovat prokazatelně příčinný vztah mezi těmi nezávisle proměnnými, které autor nekvantifikuje a samotným vznikem aliance je přinejmenším velice náročné. Pro účely výzkumné práce jsou tak tyto proměnné formulované poněkud vágně. Na případu aliance Sýrie a Íránu se autorovi podařilo ověřit Waltovu hypotézu pouze částečně. Nálezy v případě poměrování vývoje celkové moci Iráku a kombinované celkové moci Sýrie a Íránu potvrzuje, že vznik syrsko – íránské aliance můžeme chápat přinejmenším v kontextu teorie mocenské rovnováhy, podle které se státy spolčují, aby vyvážíly vysoký růst moci státu. Samotnou výzkumnou otázku však nelze uspokojivě zodpovědět. V souhrnu lze konstatovat, že kapacity ve svém oboru nepřisoudily teorii rovnováhy hrozeb jakousi vyšší přidanou hodnotu, neschopnou lépe osvětlit tak důležitý fenomén, jakými jsou aliance. Odlišná formulace nezávisle proměnných tak, aby se daly využít pro matematický postup, by však mohla vést k přehodnocení pohledu na teorii rovnováhy hrozeb.

5. Prameny a literatura

5.1.Prameny

Byman, Daniel. 2006. „Strange Bedfellows: What's Behind the Enduring Alliance between Syria and Iran?“ *Slate Magazine*, 19. 7. 2006 (online). Dostupné z: <<http://www.slate.com/id/2146139/>> (21.4.2013)

Daoudy, Marwa.2009. „Asymmetric Power: Negotiating Water in the Euphrates and Tigris.“ *InternationalNegotiation*, 14:359–389(online).

Dostupnéz:<http://graduateinstitute.ch/webdav/site/political_science/shared/political_science/4958/InternationalNegotiation-Daoudy.pdf> (3. 12. 2012)

Keohane, Robert O. 1988. „Alliances, Threats, and the Uses of Neorealism. The Origins of Alliances by Stephen M. Walt.“ *International Security* 13 (1): 169-176.

Morris, Mary E. 1997. „Water and conflict in the Middle East: Threats and opportunities.“ *Studies in Conflict and Terrorism* 20 (1):1-13. Dostupnéz:<<http://web.macam.ac.il/~arnon/Int-ME/water/WATER%20AND%20CONFLICT%20IN%20THE%20MIDDLE%20EAST%20.htm>> (3. 12. 2012)

Schweller, Randall L. 1997. „New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition.“ *The American Political Science Review* 91 (4) : 927-930.

Snyder, Glenn H. 1991. „Alliances, Balance, and Stability. The Origins of Alliances. by Stephen M. Walt.“ *International Organization* 45 (1): 121-142.

Stephen Walt interview. 2010 „*Yale Journal of International Affairs*.“ 5 (2) Spotlight on Security. Dostupné z: <http://yalejournal.org/2010/07/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east/> (27. 11. 2012)

Vasquez, John A. 1997. „The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition.“ *The American Political Science Review* 91 (4): 899-912.

Walt, Stephen M. 1985. „Alliance Formation and the Balance of World Power.“ *International Security* 9 (4): 3-43.

Walt, Stephen M. 1997. „The Progressive Power of Realism.“ *The American Political Science Review* 91 (4): 931-935.

Waltz, Kenneth N. 1997. „Evaluating Theories.“ *The American Political Science Review*, 91 (4): 913-917.

<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/chart.aspx> (20.4.2013)

5.2 Literatura

- Brož, Ivan. 2007. *Husajn kontra Chomejní. Irácko – Íránská válka 1980-1988*. Praha: Epoque.
- Drulák, Petr. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha:Portál.
- Drysdale, Alastair. Blake, Gerald H. 1985. *The Middle East and North Africa. A Political Geography*. New York: Oxford University Press.
- Ehteshami, Anoushiravan, Hinnebusch, Raymond A. 1997. *Syria and Iran. Middle Powers in a penetrated regional system*. London and New York: Routledge.
- Evans, Graham, Newnham, Richard. (1998). *Dictionary of International Relations*. London:Penguin.
- Farouk - Sluglettová, Marion, Sluglett, Peter. 2003. *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha : Volvox Globator.
- Gallik, Daniel (ed.). 1988. *World Military Expenditures and Arms Transfers 1987*. Washington: US Arms Control and Disarmament Agency. Dostupné z: <<http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/c50834.htm>> (30. 11. 2012)
- Gombár, Eduard. 2001. *Dramatický Půlměsíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Praha: Karolinum.
- Goodarzi, Jubin M. 2006. *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*. New York, London: . Tauris Academic Studies.
- Hinnebusch, Raymond A. 2002. "The Middle East Regional System." Pp. 29-53 in Ehteshami, Anoushiravan, Hinnebusch, Raymond A. (eds.). *The Foreign Policies of Middle East States*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Hinnebusch, Raymond A. 2002. "The Foreign Policy of Syria." Pp. 141-155 in Ehteshami, Anoushiravan, Hinnebusch, Raymond A. (eds.). *The Foreign Policies of Middle East States*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Hirschfeld, Yair. 1986. „The Odd couple: Ba’thist Syria and Khomeini’s Iran.“ in Avner, Yaniv, Moshe Ma’oz (eds.). *Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. New York: St. Martin’s Press.

- Muller, David. 2005. „Realismus.“ Pp. 24-42 in Pšeja Pavel (ed.). *Přehled Teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní Politologický Ústav.
- Karsh, Efraim. 1987. *The Iran – Iraq War: A Military Analysis*. London: The International Institute for Strategic Studies.
- Karsh, Efraim. 2002. *The Iran – Iraq War. 1980-1988*. Osprey Publishing.
- Karsh, Efraim, Rautsi, Inari. 1995. *Saddám Husajn. Politická Biografie*. Praha: Melantrich.
- Kolman, Jiří. 2005. „Neorealismus.“ Pp. 63-77 in Pšeja Pavel (ed.). *Přehled Teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní Politologický Ústav.
- Kratochvíl, Petr. 2007. *Slovník teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Oeconomia.
- Naff, Thomas, Matson, Ruth C. 1984. *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation*. Westview Press.
- Prescott, Victor, Triggs, Gillian D. 2008. *International Frontiers and Boundaries. Law, Politics and Geography*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Rajaei, Farhang. 1993. *The Iran – Iraq War. The Politics of Aggression*. Gainesville :University Press of Florida.
- Seale, Patrick. 1989. *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*. Berkeley and Los Angeles : University of California Press.
- Walt, Stephen M. 1987. *The origins of alliances*. New York : Cornell University Press.
- Woods, Kevin M., Palkki, David D., Stout, Mark E. 2011. *The Saddam Tapes: The Inner Workings of a Tyrant's Regime 1978-2001*. New York: Cambridge University Press.

Přílohy

Tabulka č.1 Írán, Sýrie – Vývoj obyvatelstva, HNP, velikosti ozbrojených sil a výdajů na obranu v letech 1975-1985

		Obyvatelstvo (mil.)	HNP (\$mil)	# Ozbrojené síly (tis.)	Obrana (\$)
1975	ÍRÁN	33.4	76440	385	13440
	SÝRIE	7.4	7397	230	1171
	Součet	40.8	83837	615	14611
1976	ÍRÁN	34.4	94110	420	14720
	SÝRIE	7.6	8482	240	1241
	Součet	42.0	102592	660	15961
1977	ÍRÁN	35.4	100400	350	11910
	SÝRIE	7.9	8848	250	1268
	Součet	43.3	109248	600	13178
1978	ÍRÁN	36.5	87090	350	14490
	SÝRIE	8.1	10350	220	1500
	Součet	44.6	97440	570	15990
1979	ÍRÁN	37.7	110500	415	9058
	SÝRIE	8.4	11860	220	1864
	Součet	46.1	122360	635	10922
1980	ÍRÁN	39.2	116200	305	7725
	SÝRIE	8.7	13970	250	2383
	Součet	47.9	130170	555	10108
1981	ÍRÁN	40.7	124500	260	8519
	SÝRIE	9.0	16560	270	2412
	Součet	49.7	141060	530	10931
1982	ÍRÁN	42.2	143700	240	9593
	SÝRIE	9.3	17980	300	2839
	Součet	51.5	161680	540	12432
1983	ÍRÁN	43.8	161700	240	8376
	SÝRIE	9.6	19050	400	4159
	Součet	53.4	180750	640	12535
1984	ÍRÁN	45.4	163400	335	11690
	SÝRIE	10.0	19080	402	4331
	Součet	55.4	182480	737	16021
1985	ÍRÁN	47.0	164200	345	NA
	SÝRIE	10.4	19820	402	4512
	Součet	57.4	184020	747	

Tabulka č.2 Irák – Vývoj obyvatelstva, HNP, velikosti ozbrojených sil a výdajů na obranu v letech 1975-1985

IRÁK	Obyvatelstvo (mil.)	HNP (\$mil)	# Ozbrojené síly (tis.)	Obrana (\$)
1975	11.1	18880	155	3286
1976	11.5	22530	190	3876
1977	11.9	26200	140	4736
1978	12.3	31970	362	6145
1979	12.7	46900	444	6967
1980	13.2	54060	430	12160
1981	13.7	33480	392	15100
1982	14.2	34350	404	15380
1983	14.7	34210	434	15160
1984	15.2	37470	788	15920
1985	15.8	36760	788	NA

Tabulka č.3 Poměr kombinované moci Sýrie s Íránem oproti Iráku

	Státy	Obyvatelstvo	HNP	Velikost ozbrojených sil	Obrana	Koef.
1975	Sýrie-Írán / Irák	3,68	4,44	3,97	4,45	4,227
1976	Sýrie-Írán / Irák	3,65	4,55	3,47	4,12	3,964
1977	Sýrie-Írán / Irák	3,64	4,17	4,29	2,78	3,597
1978	Sýrie-Írán / Irák	3,63	3,05	1,57	2,6	2,484
1979	Sýrie-Írán / Irák	3,63	2,61	1,43	1,57	1,942
1980	Sýrie-Írán / Irák	3,63	2,41	1,29	0,83	1,564
1981	Sýrie-Írán / Irák	3,63	4,21	1,35	0,72	1,898
1982	Sýrie-Írán / Irák	3,63	4,71	1,34	0,81	2,031
1983	Sýrie-Írán / Irák	3,63	5,28	1,47	0,83	2,192
1984	Sýrie-Írán / Irák	3,64	4,87	0,94	1,01	2,024
1985	Sýrie-Írán / Irák	3,63	5,01	0,95	0	1,65
		10%	20%	30%	40%	

Tabulka č.4 Dovoz zbraní do Sýrie, Íránu a Iráku v letech 1975-1985. Automaticky vygenerované v databázi Světové Banky

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Syria	1 259	46 2	89 8	88 1	2 115	2 018	1 416	2 065	2 396	1 907	1 645
Iran	5 211	4 604	5 655	3 872	56 7	27 8	48 6	55 2	51 9	48 6	64 7
Iraq	1 097	1 134	1 098	1 832	1 243	2 134	2 561	3 196	3 362	4 657	4 084

Data are in millions

Page: Series: Arms imports (constant 1990 US\$) **Row:** Country **Column:** Time

Zdroj: Vygenerováno z databáze Světové Banky.

Abstrakt (česky)

Předkládaná práce se zabývá Syrsko – Íránskou strategickou aliancí. Tato aliance překvapila mnohé odborníky v oblasti, svým složením stejně jako svou trvanlivostí. Stejně zajímavé jsou ovšem příčiny jejího vzniku. Autor se v práci pokouší zjistit, zda lze vysvětlit vznik této aliance skrze teorii rovnováhy hrozeb, jež představil Stephen Walt.

Abstract (english)

The presented thesis is focused on the Syrian – Iranian Strategic Alliance. This specific alliance has intrigued number of scientists in the field, because of its membership as well as durability. However, equally fascinating are also the causes that prompted its emergence. The goal of the author is to find out whether it is possible to explain the emergence of this alliance while using the Stephen Walt's Balance of threats theory.